

Rapport

Het onderwijssysteem in Nederland en de ons omringende landen

Een analyse van het hoger algemeen secundair onderwijs

Het onderwijssysteem in Nederland en de ons omringende landen

Een analyse van het hoger algemeen
secundair onderwijs

Paul van der Molen, CTE, Stichting Cito

Jos Keuning, CitoLab, Stichting Cito

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2 Beschikbare en niet direct beschikbare informatie over onderwijssystemen	8
3 Onderzoeksvragen	10
4 Materiaal en methoden	11
4.1 Leerlingstromen	11
4.2 De selectie van landen	12
4.3 Clustering van landen	12
5 Resultaten	14
5.1 Leerlingstroomdiagrammen	14
5.1.1 Nederland	14
5.1.2 België	17
5.1.3 Denemarken	19
5.1.4 Duitsland	21
5.1.5 Estland, Finland, Letland en Noorwegen	23
5.1.6 Frankrijk	27
5.1.7 Italië	29
5.1.8 Polen	31
5.1.9 Spanje	33
5.1.10 Verenigd Koninkrijk	35
5.2 Overeenkomsten en verschillen tussen de landen	36
5.2.1 Overeenkomsten	36
5.2.2 Verschillen	36
6 Discussie	43
6.1 Geografische homogeniteit	43
6.2 Vroege selectie	43
6.3 Aantal leerlingen dat toegang krijgt tot de universiteit	44
6.4 Leeftijd waarop leerlingen in bacheloropleidingen instromen	45
6.5 Een theoretische of praktische havo	46
6.6 Het bereikte niveau van onderwijs	46
6.7 Vervolgonderzoek	47
6.8 Slotopmerking	47
Bijlage	48

Samenvatting

Dit rapport is ontstaan vanuit de wens van het ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen om zicht te krijgen op de examensystemen in de ons omringende landen. Vanuit de huidige herziening van de examenprogramma's in het Nederlands voortgezet onderwijs is het belangrijk om te zien hoe de examens in andere landen georganiseerd zijn. Deze examens vormen een onderdeel van het onderwijssysteem. Om informatie over buitenlandse examens te begrijpen is het noodzakelijk om te weten hoe de onderwijssystemen zich tot elkaar verhouden. In dit rapport zijn daarom de onderwijssystemen in beeld gebracht.

Over onderwijssystemen is al veel informatie verzameld door internationale organisaties zoals UNESCO en OECD. Wat daarin vaak ontbreekt is een kwantitatieve analyse van leerlingstromen: hoeveel leerlingen vanuit het lager secundair onderwijs kiezen voor welke onderwijsroute wanneer zij naar het hoger secundair onderwijs gaan. Deze kwantitatieve benadering is nieuw en nog niet eerder onderzocht. Dit rapport wil antwoord geven op de vraag hoe de leerlingstromen in het hoger secundair onderwijs eruit zien in Nederland en in de ons omringende landen. Daarbij wordt stil gestaan bij de overeenkomsten en verschillen die er bestaan ten aanzien van de instroom, doorstroom en uitstroom van het hoger algemeen secundair onderwijs. Ten slotte is onderzocht of er clusters van landen zijn die op deze kenmerken veel overeenkomsten vertonen.

Er zijn dertien landen gekozen in Noord- en West-Europa. De onderwijssystemen in deze dertien landen zijn middels diagrammen in beeld gebracht. De belangrijkste bevindingen die in dit rapport beschreven worden, zijn:

- De clustering van landen wordt voor een groot deel bepaald door de geografische ligging. Zo zijn de onderwijssystemen in Scandinavische en Baltische landen redelijk vergelijkbaar. Ook geldt dat het Nederlandse systeem meer overeenkomsten heeft met België en Duitsland dan met landen die verder weg liggen. Een van deze overeenkomsten tussen Nederland, België en Duitsland is de vroege selectie. Hiermee wordt bedoeld dat leerlingen al op relatief jonge leeftijd kiezen voor een schooltype met meer theoretisch onderwijs of praktisch beroepsgericht onderwijs.
- Een ander kenmerk dat België, Duitsland en Nederland gemeen hebben is het relatief lage percentage leerlingen dat zich in hoofdzakelijk theoretisch onderwijs voorbereidt op doorstroom naar de universiteit. Nederland is in dit opzicht een uitschieter met 22% tegenover 37% en 38% in België en Duitsland en gemiddeld 50% in de overige tien landen.
- Nederland kent naast het theoretische schooltype vwo nog een ander schooltype met veel theoretisch onderwijs: havo. In België, Frankrijk, Italië, Polen en Denemarken bestaat een vergelijkbare situatie. Een groot verschil is wel dat in deze landen het bewuste onderwijstype een duidelijke praktische component in het onderwijs bevat. Op de Nederlandse havo ontbreekt deze (nog).
- Er is nog een andere reden waarom de havo een bijzondere opleiding is: leerlingen met een havodiploma kunnen al op 17-jarige leeftijd aan een bacheloropleiding beginnen. Als gevolg hiervan start in Nederland 10% van alle 17-jarigen aan een bacheloropleiding. In de andere twaalf landen is dit gemiddeld 0,6%. Een nadere analyse van de voor- en nadelen van deze jonge instroom lijkt wenselijk.

- De leeftijd waarop gestart wordt met een bacheloropleiding zegt nog niet zoveel over het percentage van de bevolking dat met een dergelijk diploma op zak begint aan zijn of haar werkloopbaan. Daarom is ook gekeken naar het bereikte onderwijsniveau onder 25-34-jarigen. In Nederland is het percentage van deze doelgroep dat minimaal een bachelordiploma bezit 55%. In België en het VK is dit percentage ook boven de 50%. Het gemiddelde in de overige tien landen is 39%.
- Om zicht te krijgen op het bereikte onderwijsniveau van de gehele populatie is een score berekend die het gemiddelde bereikt niveau aangeeft. Nederland scoort ook hier het hoogst van de 13 landen in dit onderzoek. Het opleidingsniveau is dus hoog in Nederland. Toch moet ook bedacht worden dat een land vol wetenschappers zonder technische monteurs al snel tot stilstand komt.

1 Inleiding

In 2014 lanceerde het ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen (OCW) de campagne 'Ons onderwijs 2032'. Hiermee wilde zij onder een breed publiek informatie ophalen over de wensen en ideeën die er leefden ten aanzien van de toekomst van ons onderwijs. Dit leidde er uiteindelijk toe dat er in 2020 een wetenschappelijke adviescommissie werd geïnstalleerd. Op basis van de eerste adviezen van deze commissie werd in 2022 begonnen met de herziening van de kerndoelen van het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Vrijwel gelijktijdig werd ook begonnen met de herziening van de examenprogramma's in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. De curriculumherziening is op dit moment volop in de ontwerpfasen en zal voor enkele vakken en curriculumonderdelen binnenkort de fase van beproeven ingaan.

De curriculumherziening in de bovenbouw brengt discussies op gang over wat wij in Nederland onze leerlingen willen onderwijzen en hoe wij willen nagaan of de leerlingen aan de gestelde eisen voldoen. Docenten en experts in vernieuwingscommissies zijn volop bezig met deze vragen. Tijdens de discussies die zij daarbij voeren, lopen ze soms tegen de grenzen van ons onderwijsstelsel en ons examenstelsel aan. De ideale oplossing die ze voor ogen hebben valt niet altijd binnen de grenzen van het huidige stelsel. Bij dit soort constatering rijst dan regelmatig de vraag: 'Hoe doen ze dat eigenlijk in het buitenland?' Het ministerie van OCW voelde een behoefte om beter inzicht te hebben in de examensituatie in de ons omringende landen. Daarom heeft zij Stichting Cito gevraagd om dit nader te onderzoeken. De vraag daarbij was om te analyseren hoe andere landen hun examensysteem hadden ingericht.

Een analyse van een examensysteem kan niet zonder informatie over het onderwijssysteem. Daarom is ervoor gekozen om eerst een analyse te doen van de onderwijssystemen en pas daarna in een volgend rapport in te zoomen op de examensystemen in de ons omringende landen.

Het startpunt voor de analyses in dit rapport is het eindexamen van het algemeen voortgezet onderwijs. Daarbij wordt zowel gekeken naar de instroom als naar de uitstroom van het hoger algemeen secundair onderwijs. Hiermee wordt bedoeld hoeveel leerlingen er instromen vanuit het lager secundair onderwijs en hoeveel leerlingen er uitstromen naar het hoger onderwijs. In hoofdstuk 2 wordt beschreven welke informatie op dit vlak al beschikbaar is en welke informatie nog ontbreekt. Dit leidt tot een tweetal onderzoeksvragen die in hoofdstuk worden beschreven. Hoofdstuk 4 gaat in op de selectie van landen, op de wijze hoe de leerlingstromen zijn berekend en hoe de clustering van landen is gedaan. Hoofdstuk 5 geeft een overzicht van de resultaten. In de discussie (hoofdstuk 6) wordt ingezoomd op een aantal aspecten die interessant zijn wanneer de Nederlandse situatie wordt vergeleken met die in het buitenland.

2 Beschikbare en niet direct beschikbare informatie over onderwijssystemen

De aandacht voor het vergelijken van onderwijssystemen is niet nieuw. De UNESCO maakte in de jaren '70 al een categorisering van onderwijstypen om het onderwijs in verschillende landen met elkaar te kunnen vergelijken. De OECD voert sinds 2000 het onderzoek PISA uit om het niveau van kennis en vaardigheden van 15-jarigen tussen landen te kunnen vergelijken. Er zijn meerdere organisaties die waardevolle informatie aanbieden. De voor dit rapport relevante bronnen zijn:

- **Unesco** | de UNESCO heeft een internationale standaard voor onderwijsniveaus ontwikkeld: de International Standard Classification of Education, oftewel de ISCED. Deze standaard bestaat al sinds de jaren '70 en heeft in de loop der tijd enkele bijstellingen ondergaan. De meest recente versie is die van 2011. Bij het vergelijken van onderwijssystemen in verschillende landen is het belangrijk dat er een uniforme maatstaf is waarmee de verschillende onderwijstypen worden ingedeeld in gestandaardiseerde categorieën. Tabel 1 toont de negen verschillende niveaus van de ISCED-classificatie, hun Engelstalige aanduiding en enkele voorbeelden uit Nederland. Dit om enig gevoel te krijgen bij het type onderwijs dat bedoeld wordt¹. Dit rapport gaat vooral over ISCED 3 waarbij ook ISCED 2 en 6 belangrijk zijn in verband met instroom en uitstroom.

Tabel 1 | Classificatie van onderwijstypen volgens de ISCED-standaard.

ISCED	Engelse naam	Nederlandse naam	Nederlands voorbeeld
0	Pre-school education	Voorschools onderwijs	Groep 1 en 2 basisonderwijs
1	Primary education	Basisonderwijs	Groep 3-8 basisonderwijs
2	Lower secondary education	Onderbouw vo ²	Klas 1-3 havo/vwo + vmbo 1-4
3	Upper secondary education	Bovenbouw vo en mbo	Klas 4/5/6/6 havo/vwo + MBO 2/3/4
4	Post secondary non-tertiary		Mbo-4 specialistenopleiding
5	Short cycle tertiary education	Associate degree	2-jarige HBO opleidingen
6	Bachelor	Bachelor opleiding	4-jarige HBO en universiteit
7	Master's	Master opleiding	Universiteit en HBO
8	Doctoral (PhD)	Promotie traject	Universiteit

¹ Zie ook: [Van leerladder naar onderwijswaaier \(cbs.nl\)](http://Van%20leerladder%20naar%20onderwijs%20waaier%20(cbs.nl))

² Let op: In Nederland worden klas 3 en 4 van het vmbo meestal als bovenbouw aangeduid. Volgens de ISCED-criteria vallen deze klassen echter onder 'Lower secondary education'.

- **OECD** | De OECD verzamelt gegevens over de inhoudelijke kennis van 15-jarigen door middel van het PISA onderzoek. Daarnaast hebben ze een uitgebreid systeem met onderwijsinformatie: Het Education GPS³. Hier zijn diagrammen te vinden van het onderwijssysteem. In de bijlage in Figuur A is te zien hoe zij het Nederlandse onderwijssysteem in beeld hebben gebracht. Op de GPS-website is ook het landenrapport 'Education at a Glance' te vinden. Dit document, dat voor elk OECD-land is opgesteld, geeft een overzicht van de staat van het onderwijs in het betreffende land aan de hand van zeer veel indicatoren. In totaal zijn het zo'n 230 indicatoren, variërend van bereikt onderwijsniveau voor verschillende doelgroepen tot de kosten per leerling en de positie op de arbeidsmarkt van verschillende schoolverlaters. Ten slotte stelt de OECD uitgebreide statistieken beschikbaar⁴. Hier is gedetailleerde informatie vindbaar zoals het aandeel van de leerlingen van 17 jaar dat onderwijs volgt in algemeen hoger secundair onderwijs. Ook zijn gegevens beschikbaar van het aantal ingeschreven leerlingen in een bepaald onderwijstype.
- **Europese Unie** | De Europese Unie heeft een gestructureerde database opgebouwd met vooral inhoudelijke beschrijvingen van alle onderdelen van het onderwijssysteem⁵. Deze database heet Eurydice. Ook hier is voor elk land een diagram te vinden van het onderwijssysteem. In de bijlage is in Figuur B te zien hoe het Nederlandse systeem wordt weergegeven zoals dat op de Euridyce website te vinden is.
- **Nuffic** | Het Nuffic is een Nederlandse organisatie die met name ondersteuning biedt aan het hoger onderwijs. Nuffic doet onderzoek en onderhoudt contacten met heel veel landen waardoor zij aan Universiteiten en hogescholen informatie kunnen geven over de waarde van de diploma's die er in de verschillende landen worden verstrekt. Ook het Nuffic heeft de onderwijssystemen in veel landen in beeld gebracht. In de bijlage in Figuur C is te zien hoe Nuffic het Nederlandse onderwijssysteem in beeld heeft gebracht. Naast de inhoudelijke beschrijving van de diploma's doet Nuffic ook onderzoek naar de cijfers en cijferverdelingen zoals die in de verschillende landen worden behaald⁶.
- **Ministeries van Onderwijs** | De websites van de ministeries van onderwijs geven informatie over het curriculum en de bijzondere programma's. In sommige landen zijn hier ook uitgebreide evaluatierapporten te vinden waar informatie wordt gegeven over de ontwikkelingen in een jaar zoals het aantal zittenblijvers en het aantal geslaagden.
- **Nationale Statistiek Bureaus** | Veel landen kennen een nationaal statistiek bureau. In vrijwel alle landen is hier informatie te vinden over de aantallen leerlingen in een bepaald onderwijstype. Deze informatie is niet altijd erg gedetailleerd.

Op de websites van al deze organisaties is veel informatie te vinden. Toch ontbreekt er een belangrijk facet om de onderwijssystemen goed te kunnen vergelijken: de leerlingstromen. Leerlingstromen zijn leerroutes die leerlingen volgen. Hiermee wordt bijvoorbeeld bedoeld hoeveel leerlingen uit het lager secundair onderwijs stromen naar het hoger algemeen secundair onderwijs. De huidige diagrammen (zie bijlage Figuur A, B en C) laten alleen de routes zien, niet hoeveel leerlingen die routes gebruiken. Het is daardoor niet zichtbaar of het onderwijstype door bijna alle leerlingen wordt doorlopen of dat minder dan 1% van de leerlingen gebruikt maakt van dit onderwijstype. Dit soort informatie is nog niet eerder duidelijk in beeld gebracht, laat staan dat er een internationale vergelijking op dit vlak heeft plaats gevonden.

3 [Education GPS - OECD](#)

4 [OECD Statistics](#)

5 [National Education Systems](#)

6 [Cijfervergelijking examencijfers \(nuffic.nl\)](#)

3 Onderzoeksvragen

Om te snappen hoe een onderwijssysteem werkt is het belangrijk om te weten hoeveel leerlingen langs een bepaalde onderwijsroute hun onderwijs volgen. Hiermee kan beter worden ingeschat wat het belang is van een bepaald onderdeel. Om de leerlingstromen goed in beeld te brengen is een analyse op basis van cohorten nodig. Deze informatie is weliswaar op internet vindbaar, maar er moeten daarbij nog de nodige bewerkingen en controles worden gedaan voordat deze informatie gebruikt kan worden voor het in beeld brengen van de leerlingstromen. Alleen op deze manier kunnen de landen vergeleken worden.

Omdat dit rapport over de bovenbouw van het voorgezet onderwijs gaat, leidt dit tot de volgende twee onderzoeksvragen:

- 1 Hoe zien de leerlingstromen in het hoger secundair onderwijs er in Nederland en in de ons omringende landen⁷ uit?
- 2 Welke overeenkomsten en verschillen bestaan er tussen Nederland en de ons omringende landen ten aanzien van de instroom, doorstroom en uitstroom van het hoger algemeen secundair onderwijs? Zijn er clusters van landen die op deze kenmerken veel overeenkomsten vertonen?

---

⁷ In dit rapport zijn dit: België, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Italië, Letland, Noorwegen, Polen, Spanje en het VK. Voor een nadere toelichting op de selectie wordt verwezen naar hoofdstuk 4.

4 Materiaal en methoden

4.1 Leerlingstromen

Bij het vaststellen van de leerlingstromen zijn een aantal werkwijzen en randvoorwaarden gehanteerd. Deze zijn vooral ingegeven vanuit de gedachte dat dit rapport inzichtelijk wil maken welke leerlingstromen er zijn in het regulier hoger secundair onderwijs in de verschillende landen.

Om te bepalen hoeveel procent van de leerlingen zijn ingestroomd in een bepaald onderwijstype van het hoger secundair onderwijs, is het noodzakelijk om te bepalen hoeveel leerlingen er in het lager secundair onderwijs les hebben. De gegevens van de aantallen leerlingen per onderwijstype zijn op verschillende manieren verzameld. Ze komen voornamelijk uit vier bronnen: de demografische overzichten per land, gegevens uit nationale statistische bureaus, gegevens van het Ministerie van Onderwijs en uit de Unesco/OECD-database met de jaarlijkse update van de ISCED-classificatie. De aantallen uit de verschillende gegevensbronnen zijn met elkaar vergeleken en in het geval van afwijkingen is onderzocht welke oorzaak daaraan ten grondslag zouden kunnen liggen. Vervolgens is een op basis van alle informatie een cohort-grootte vastgelegd.

Per land is een diagram gemaakt. Daarbij zijn de volgende randvoorwaarden en uitgangspunten gehanteerd:

- Om de diagrammen overzichtelijk te houden is ervoor gekozen om de onderwijstypen in ISCED 3 centraal te stellen en deze in beeld te brengen samen met het laatste jaar (of laatste jaren) van het toeleverende onderwijs (ISCED 2) en samen met het onderwijs waar het merendeel van het hoger algemeen secundair onderwijs naar toe gaat, de bacheloropleiding (ISCED 6).
- De onderwijstypen in ISCED 3 zijn opgedeeld in zes categorieën op basis van twee indicatoren: type onderwijs en uitstroommogelijkheden. Er zijn twee typen onderwijs: algemeen vormend onderwijs en beroepsgericht onderwijs. De indicator uitstroommogelijkheden kent drie opties bij elk van de twee gegeven typen onderwijs. Voor de algemeen vormende onderwijstypen zijn er drie uitstroomopties:
  - alle typen hoger onderwijs
  - alle typen hoger onderwijs behalve universitair onderwijs
  - Geen instroom mogelijk in bacheloropleidingenVoor de beroepsgerichte onderwijstypen zijn er ook drie uitstroomopties:
  - Uitstroom mogelijk naar bacheloropleidingen
  - Uitstroom mogelijk naar hogere niveaus (wel ISCED 4 en 5, geen ISCED 6)
  - Geen uitstroom mogelijk naar een hoger niveau
- Om de aantallen tussen landen goed met elkaar te kunnen vergelijken is bepaald welk percentage van de ‘reguliere’ leerlingen in een bepaald onderwijstype zitten. Daarbij is het aantal ‘reguliere’ leerlingen per cohort vastgesteld met behulp van de uitstroomgegevens van ISCED 2 en is deze op 100 gesteld.
- Leerlingen in het speciaal onderwijs zijn buiten beschouwing gelaten.
- Leerlingen in internationaal onderwijs zijn buitenbeschouwing gelaten.
- Leerlingen die voltijd beroepsoponderwijs volgen en zij die dat in een duaal traject doen (leer-werktrajecten) zijn meestal samen genomen.

- Leerlingen en studenten in het volwassenenonderwijs zijn buiten beschouwing gelaten. Elk onderwijstype kent voor de instroom een zogenaamde ‘typische leeftijd’. Zo is de ‘typische leeftijd’ om in te stromen in het MBO 16 jaar. Leerlingen die 0, 1 of 2 jaar ouder zijn dan de ‘typische leeftijd’ zijn meegenomen in de berekeningen. Bijvoorbeeld: in Nederland zijn alleen de leerlingen van 16-18 meegenomen die van het vmbo naar het MBO gingen. De volwassenen die ook in het MBO les volgen zijn uit het overzicht gehouden.
  - Onderwijstypen waar minder dan 4% van het cohort les in volgt, zijn niet in het diagram opgenomen. Dit zou leiden tot zeer smalle streepjes. Dit draagt bovendien niet bij aan het verkrijgen van een goed overzicht. De percentages van de getoonde onderwijstypen tellen dus niet altijd precies op tot 100. Deels komt dit door het weglaten van kleine onderwijstypen. Deels komt dit ook omdat leerlingen uitstromen uit het onderwijs.
  - De duur van sommige opleidingen binnen een onderwijstype is niet voor alle richtingen of leerlingen gelijk. In Denemarken kunnen leerlingen kiezen voor een extra jaar lager secundair onderwijs. In een deel van de gymnasia in Duitsland wordt een jaar minder les gegeven voordat de laatste fase van de opleiding begint. In deze gevallen is middels een stippellijn aangegeven dat een deel van de leerlingen een andere onderwijsduur heeft. De leerlingen die een jaar meer les kregen, zijn een jaar ouder op het moment dat zij de school verlaten.
  - Het percentage zoals dat onderaan in elk blok is weergegeven, geeft het gemiddelde percentage leerlingen aan dat les volgt in dit betreffende schooltype. Het komt vaak voor dat de leerlingaantallen in het laatste leerjaar kleiner zijn dan in het voorlaatste (en het voor-voorlaatste) jaar. Dit komt door zittenblijvers in de voorlaatste jaren en leerlingen die uitstromen of afstromen.
  - De gegevens zijn verzameld over de situatie in het jaar 2020.

4.2 De selectie van landen

Zoals uit de titel van dit rapport volgt, vergelijken we het Nederlandse onderwijssysteem met dat van de ons omringende landen. Er is gekozen voor de buurlanden België en Duitsland. Daarna is gekozen voor een aantal landen die daaraan grenzen en voor landen in Noord en West-Europa. Er is gekozen voor 12 landen om enig inzicht te krijgen in de positie van het Nederlandse onderwijssysteem ten opzichte van dat van andere landen. De landen die in dit rapport zijn geanalyseerd zijn: België, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Italië, Letland, Noorwegen, Polen, Spanje en het Verenigd Koninkrijk.

4.3 Clustering van landen

Wanneer gezocht wordt naar de overeenkomsten tussen landen is het niet erg behulpzaam om voor elk tweetal van landen te onderzoeken op welke aspecten de onderwijssystemen overeenkomen en verschillen. Dit is veel werk en geeft weinig overzicht. Daarom is ervoor gekozen om te onderzoeken of er clusters van landen zijn die onderling veel overeenkomsten hebben, maar die wezenlijk verschillen van andere groepen. Om deze clusters van landen te vinden is gebruik gemaakt van een clusteranalyse. Voor deze clusteranalyse zijn 5 kenmerken gebruikt:

- 1 Leeftijd waarop de leerlingen voor de eerste keer (kunnen) kiezen voor algemeen of beroepsgericht onderwijs
- 2 Leeftijd aan het eind van het hoger algemeen secundair onderwijs dat voorbereid op doorstroom naar de universiteit
- 3 Het aantal typen hoger secundair onderwijs

- 4 Het aandeel van de leerlingen dat onderwijs volgt in het hoger algemeen secundair onderwijs dat voorbereidt op doorstroom naar de universiteit
- 5 Het aantal jaar dat de leerling les krijgt in het laatste onderwijstype van het hoger algemeen secundair onderwijs dat voorbereidt op doorstroom naar de universiteit

Deze kenmerken zijn geanalyseerd met behulp van een algoritme dat bekend staat onder de naam 'K-means'.

5 Resultaten

5.1 Leerlingstroomdiagrammen

Voor alle dertien landen is een diagram gemaakt waarin de leerlingstromen zichtbaar zijn gemaakt. De opbouw van het diagram wordt uitgelegd aan de hand van het diagram van Nederland. Daarna volgen de andere 12 landen met bij elk land een korte beschrijving van enkele bijzonderheden in het onderwijssysteem.

5.1.1 Nederland

In figuur 1 toont een diagram met gegevens over een deel van het Nederlandse onderwijssysteem. Leerlingen stromen denkbeeldig van onder naar boven door het diagram. Aan de onderkant van het diagram is zichtbaar in welke schooltypen de 13-jarige leerlingen zitten. Aan de bovenkant van het diagram staat informatie over het bereikte onderwijsniveau in de groep van 25-24 jarigen. De verticale as aan de linkerkant toont de leeftijd. De grijze, gele en oranje blokken zijn de schooltypen waarin de leerlingen les krijgen. Deze blokken zijn zodanig gepositioneerd dat de 'typische leeftijd' van de leerlingen in dat schooltype overeenkomt met de leeftijd op de verticale as. Met typische leeftijd bedoelen we de leeftijd van een leerling die zonder vertraging het onderwijsproces heeft doorlopen. We bespreken figuur 1 van beneden naar boven.

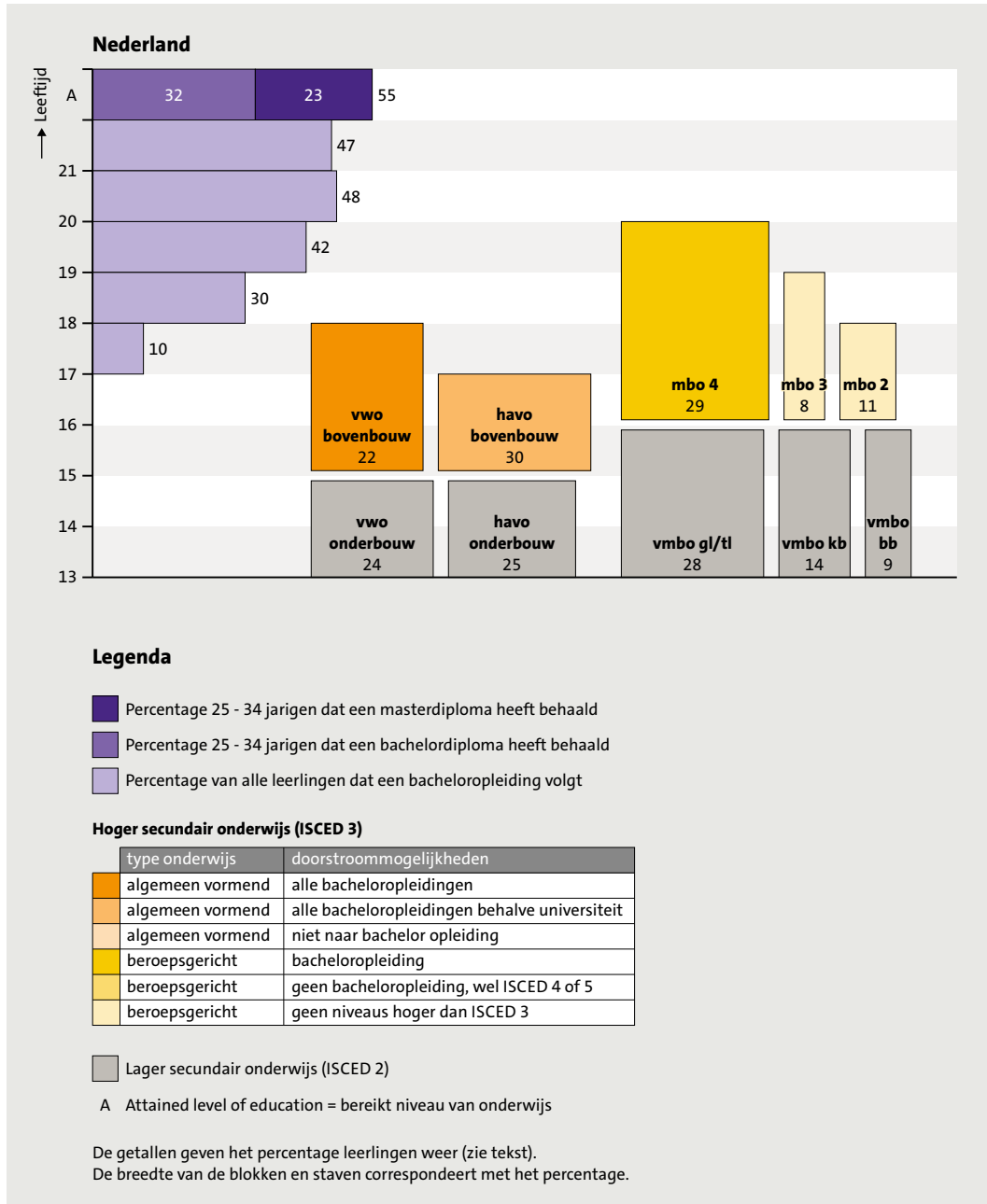
De grijze blokken vormen het lager secundair onderwijs (ISCED 2). De percentages van deze blokken tellen op tot 100% omdat deze blokken het basiscohort vormen. De breedte van elk blok komt overeen met het percentage. Voor de vergelijkbaarheid is ervoor gekozen om alle diagrammen bij de leeftijd van 13 jaar te laten beginnen.

Boven de grijze blokken, aan de linker kant, staan de algemeen vormende hogere secundaire schooltypen. Deze hebben de kleur oranje. Het schooltype in donkeroranje geeft uitstroommogelijkheden naar alle vormen van hoger onderwijs (zie ook 4.1). Boven de grijze blokken, aan de rechterkant, zijn gele blokken zichtbaar. Dit zijn de beroepsgerichte hogere secundaire onderwijstypen. Donkergeel betekent dat er uitstroommogelijkheden zijn naar een bacheloropleiding (ISCED 6). Voor een uitgebreidere verklaring van de kleuren wordt verwezen naar de legenda onder het diagram. Deze legenda is eenmalig opgenomen bij het diagram van Nederland maar geldt voor alle andere diagrammen die hierna volgen.

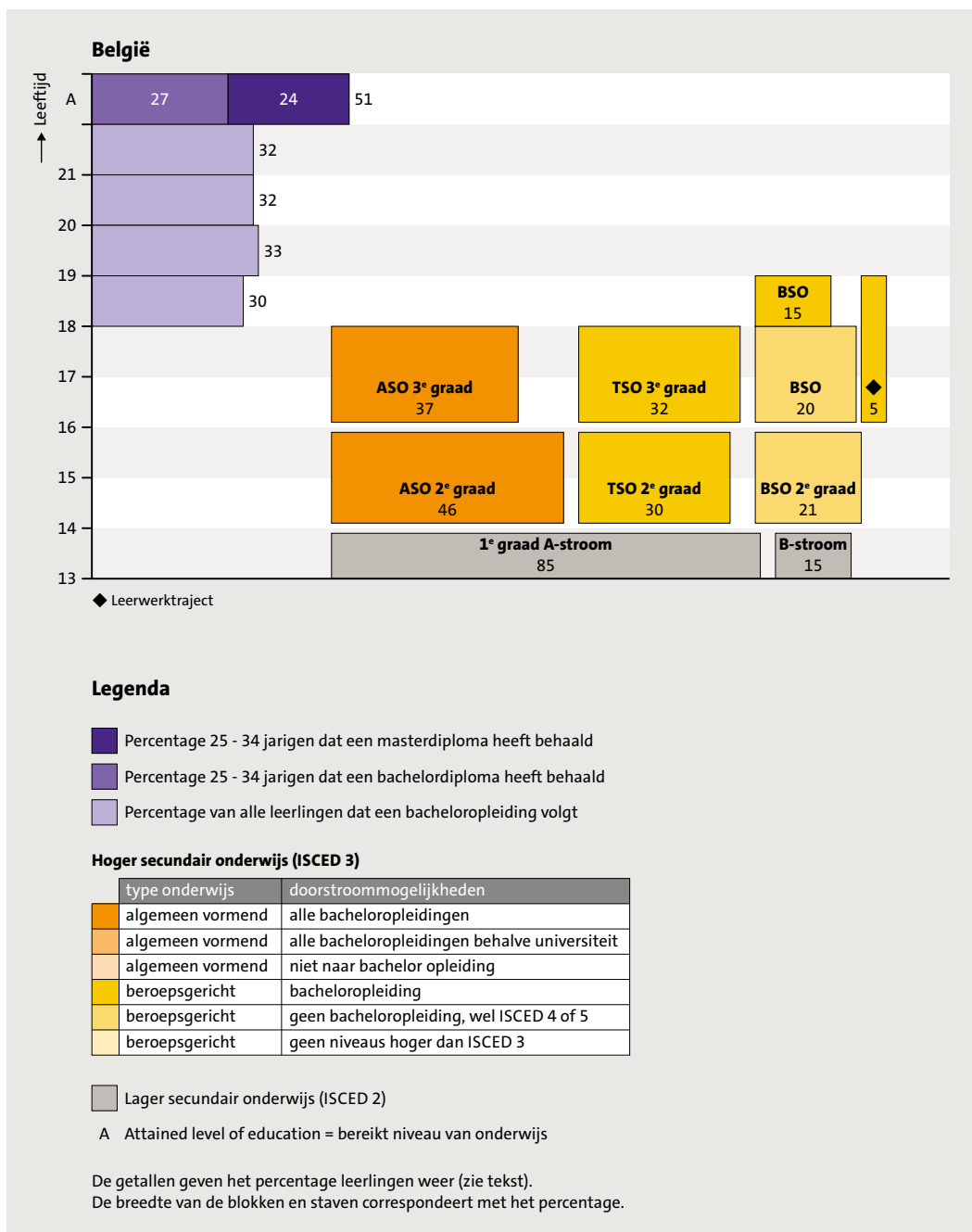
Links in het diagram, in lichtpaars, zijn staven te zien die aangeven hoeveel procent van alle leerlingen met een bepaalde leeftijd een bacheloropleiding volgt. Daarbij moet gekeken worden naar de leeftijd aan de onderkant van de staaf. Bij het vaststellen welke opleiding iemand volgt wordt vaak gekeken naar de situatie in oktober.

De bovenste staaf, naast de letter A, toont het aandeel van alle 25-34 jarigen dat een bachelor of master diploma behaald heeft. De A staat voor Attained level of education (= bereikt niveau van onderwijs). Het paarse deel links in deze bovenste staaf toont het percentage dat als hoogste diploma een bachelordiploma heeft behaald. Voor Nederland is dat 32% van de 25-34 jarigen. Het donkerpaarse blok aan de rechterkant toont het percentage dat als hoogste diploma een masterdiploma heeft behaald. Voor Nederland is dat 23%. In totaal heeft in Nederland 55% van de 25-34 jarigen minimaal een bachelor- of masteropleiding voltooid.

In Nederland eindigt het basisonderwijs op de leeftijd van 12 jaar. Leerlingen vervolgen hun onderwijs in een van de vijf verschillende schooltypen. Deze variëren van het schooltype vmbo bb dat praktisch en algemeen vormend is, tot vwo dat volledig theoretisch is en leerlingen voorbereidt op een studie aan de universiteit. Leerlingen in het vmbo doen examen op de leeftijd van 16 jaar. Daarna kunnen zij doorstromen in het mbo of in de bovenbouw van havo. Alleen mbo 4 opleidingen geven toegang tot bacheloropleidingen. Leerlingen in havo en vwo doen aan het eind van hun opleiding een examen. Met een diploma hebben vwo-leerlingen toegang tot alle bacheloropleidingen en hebben leerlingen met een havo-diploma wel toegang tot bacheloropleidingen aan een instelling voor hoger beroepsonderwijs maar niet tot de universitaire bacheloropleidingen.

Figuur 1 | Leerlingstroomdiagram van Nederland met legenda.

Figuur 2 | Leerlingstroomdiagram van België.

5.1.2 België

In België gaan leerlingen, net als in Nederland, naar de basisschool van 6-12 jaar. Aan het einde van de basisschool kunnen ze een getuigschrift behalen. Leerlingen die dit getuigschrift behaald hebben mogen instromen in de A-stroom. Leerlingen die dat niet behaald hebben, vervolgen hun onderwijs in de B-stroom.

Dit rapport beschrijft de situatie in 2020. In België is men in 2019 begonnen met een modernisering van het secundair onderwijs. Deze zal in 2025/26 voltooid zijn. Vòòr 2019 waren er vier stromen⁸: ASO (algemeen secundair onderwijs), TSO (technisch), KSO⁹ (kunst) en BSO (beroeps). Deze schooltypen waren er voor leerlingen van 12 tot 18 jaar. Met de modernisering beoogt men een meer getrappt keuzeprocess. Bovendien is er een verandering voorgesteld van de namen van de onderwijstypen. In het dagelijks spraakgebruik worden de ‘oude’ namen nog steeds veel gebruikt en daarom zijn deze ook in bovenstaand diagram zo opgenomen.

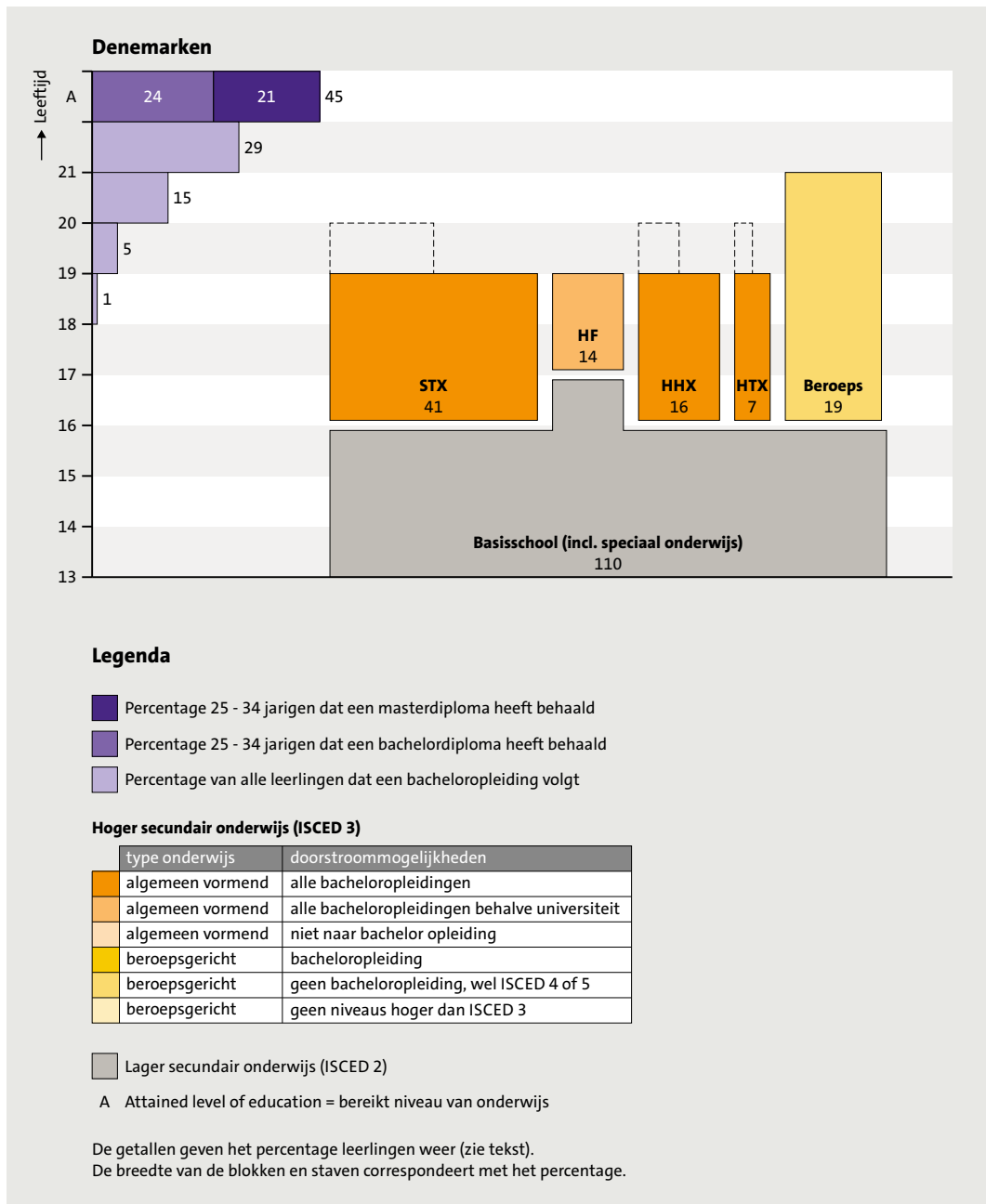
Voorlopig lijkt het er op dat leerlingen eerst kiezen voor de theoretische stroom om later alsnog door te stromen naar een meer praktische opleiding. Dit is zichtbaar in de kleiner worden stroom van ASO en de toename in BSO 2e graad in vergelijking met de B-stroom. Het schooltype TSO herbergt een grote verscheidenheid aan programma’s. Het onderwijs kan veel of weinig beroepsgerichte en/of praktische vakken bevatten.

In principe is iedereen met een diploma van secundair onderwijs toelaatbaar tot de universiteit. Doorstroom van BSO naar de universiteit is wel zeldzaam. Er bestaan voor sommige vervolgopleidingen op de universiteit verplichte starttoetsen en voor andere ijkingstoetsen. Hiermee krijgt de leerling inzicht in waar hij of zij staat en het resultaat op deze ijkingstoets geeft daarmee een indicatie van de kans op een succesvolle studievoortgang. Dit zijn dus geen toelatingstoetsen.

---

8 In het diagram zijn de percentages ASO, TSO en BSO van Vlaanderen opgenomen. Een schematisch overzicht van de huidige situatie met een vergelijking van de onderwijstypen in Nederland en België: [Vergelijking België - Nederland | Provil](#).

9 KSO is niet opgenomen omdat dit slechts 2% van de leerlingen betreft.

Figuur 3 | Leerlingstroomdiagram van Denemarken.

5.1.3 Denemarken

In Denemarken komen leerlingen als 6-jarige in Kindergarten en gaan naar klas 1 van de basisschool als ze 7 jaar zijn. Het bijzondere is dat er geen speciaal onderwijs is voor leerlingen tot 16 jaar. Alle leerlingen zitten bij elkaar. Na klas 9 kunnen leerlingen die daarvoor in aanmerking komen, zich melden voor een 2-3 jarig speciaal programma dat hen voorbereid op de arbeidsmarkt en de maatschappij. Voor het maken van bovenstaand diagram is geschat dat het percentage van alle leerlingen in de basisschool dat speciaal onderwijs zou hebben ontvangen, ongeveer 10% zou zijn geweest, indien dit een separate school zou zijn geweest. Deze schatting is gemaakt op basis van demografische gegevens, de instroom in dit speciale programma en de instroom in de reguliere opleidingen van het hoger secundair onderwijs, De basisschool (folkeskole) duurt 9 of 10 jaar. Leerlingen kunnen ervoor kiezen om het 10e jaar te volgen voordat ze doorstromen naar het hoger secundair onderwijs. Dit doet ongeveer de helft van de leerlingen. Leerlingen die dit hebben gedaan zijn dus een jaar ouder wanneer ze klaar zijn met hun opleiding van het secundair onderwijs. Daarom zijn de stippellijnen ingetekend.

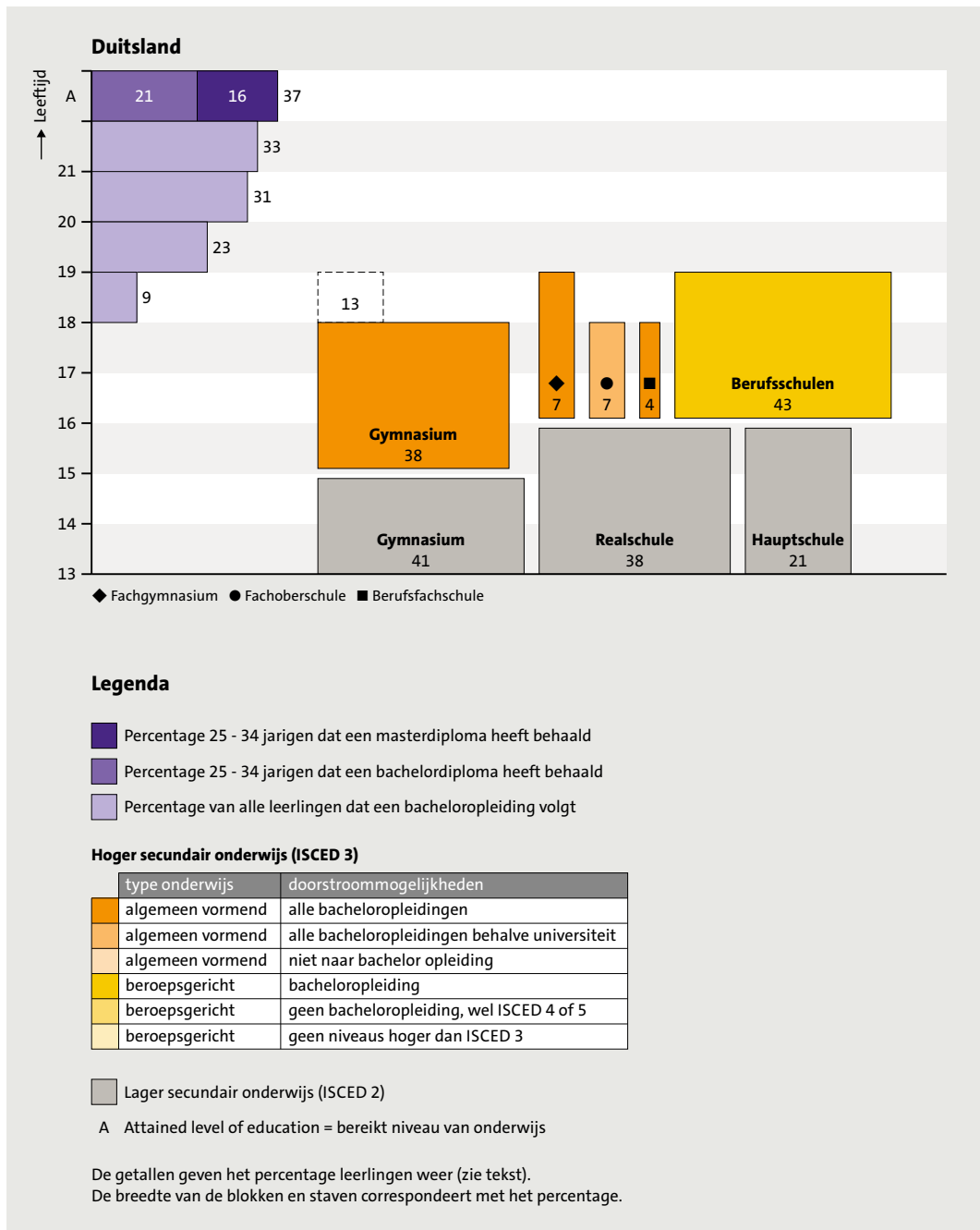
STX staat voor studentexamen. Dit is de officiële naam van dit onderwijstype. In de volksmond wordt het ook vaak aangeduid met gymnasium. Dit is de opleiding die rechtstreeks toegang geeft tot de universiteit. Naast de driejarige gymnasiumopleiding is er ook een tweejarige algemeen vormende opleiding, het Højere Forberedelseksamen (HF, hoger voorbereidend examen). Dit schooltype is ook bedoeld voor volwassenenonderwijs en biedt ook de mogelijkheid om certificaten te halen. Leerlingen die in HF in willen stromen moeten wel het extra jaar op de basisschool gevolgd hebben. Met het HF diploma hebben ze vervolgens toegang tot academies en university colleges maar niet tot de universiteit¹⁰.

De opleidingen HTX (Højere Teknisk Eksamen) en HHX (Højere Handelseksamen) zijn meer gespecialiseerde opleidingen in respectievelijk natuurwetenschappen/techniek en (bedrijfs) economie/taalkunde. Deze opleidingen bevatten iets meer praktisch ingestoken onderwijs dan het voornamelijk theoretisch ingestoken STX. Desalniettemin geven ze wel toegang tot de universiteit.

In algemene zin geldt dat de opleidingsduur in Denemarken ervoor zorgt dat de gemiddelde leeftijd van studenten die in bacheloropleidingen instromen erg hoog is (24,0 jaar).

---

¹⁰ [Ministry of Children and Education](#)

Figuur 4 | Leerlingstroomdiagram van Duitsland.

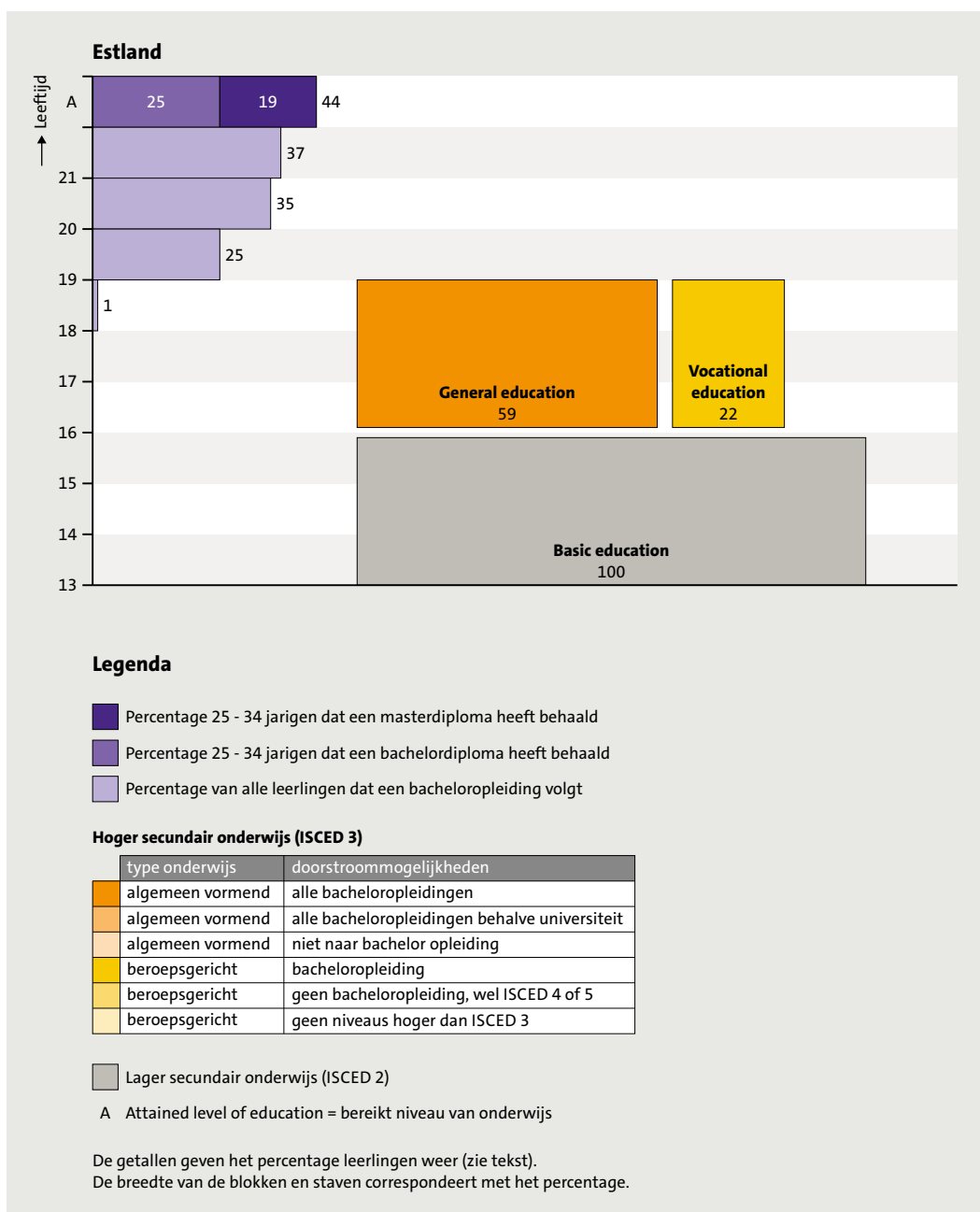
5.1.4 Duitsland

In Duitsland kiezen de leerlingen van 10 jaar aan het eind van klas 4 van de basisschool (grundschule) voor de onderwijstypen gymnasium, realschule of hauptschule. Voor ongeveer 7 procent van de leerlingen die nog niet weet welke school het meest passend is, volgt een tweejarig oriënteringstraject. Op 13/14 jarige leeftijd volgt 80% van de leerlingen les binnen een van de drie zojuist genoemde onderwijstypen. Ongeveer 20% zit op een 'integrierte gesamtschule' (geïntegreerd onderwijs). Hier volgen de leerlingen zoveel mogelijk gezamenlijk les. Pas later wordt dan duidelijk in welk schooltype de leerling examen gaat doen.

Ongeveer 38% van de leerlingen vervolgt onderwijs in de richting van de bovenbouw van het gymnasiumcurriculum. (1 jaar introductiefase en 2 jaar kwalificatiefase). Op dit moment is in Duitsland een bijstelling gaande van een 9-jarig naar een 8-jarig gymnasium. De datum van invoering verschilt per Bundesland. Om deze reden zijn er op dit moment eigenlijk drie manieren om een gymnasiumdiploma te halen. Bijna tweederde van de gymnasiumleerlingen (ongeveer 24% van alle leerlingen) volgde het 8-jarig gymnasium. De groep die het 9-jarig gymnasium heeft gevolgd is drie keer zo klein (8% van het totaal aantal leerlingen) en de overige 6% ($38 - 24 - 8 = 6$) volgt gymnasiumonderwijs op een geïntegreerde school. Hieruit volgt ook dat ongeveer 30% van de leerlingen op de geïntegreerde scholen doorstroomt in de richting van een gymnasiumdiploma.

Er zijn in Duitsland een aantal manieren om, naast de gebruikelijke route van het gymnasium, een diploma te behalen waarmee toegang wordt verkregen tot de universiteit. Alternatieven zijn het Fachgymnasium en de Berufsfachschule. De leerling kiest hier voor een profiel (fach). Er zijn verschillende instroommogelijkheden zoals via de onderbouw van een regulier gymnasium of een realschule met goede diplomaresultaten. De diploma's van deze fachoopleidingen geven wel recht op toegang tot de universiteit maar met dien verstande dat het alleen geldt voor richtingen die verband houden met het profiel (fach).

Tenslotte bestaat er nog de Fachoberschule. Deze opleiding kent naast algemeen vormende elementen ook een aantal beroepsgerichte componenten. Leerlingen kunnen ook vanuit het beroepsonderwijs hier instromen. Het geeft wel toegang tot hoger onderwijs maar niet tot de universiteit (vergelijkbaar met havo). Gymnasiumleerlingen die moeite hebben met het niveau van het gymnasium, gebruiken deze route om alsnog toegang te krijgen tot hoger beroepsonderwijs. Dit verklaart, naast doubleren, dat het aantal leerlingen in de laatste klassen van het gymnasium sterk afneemt.

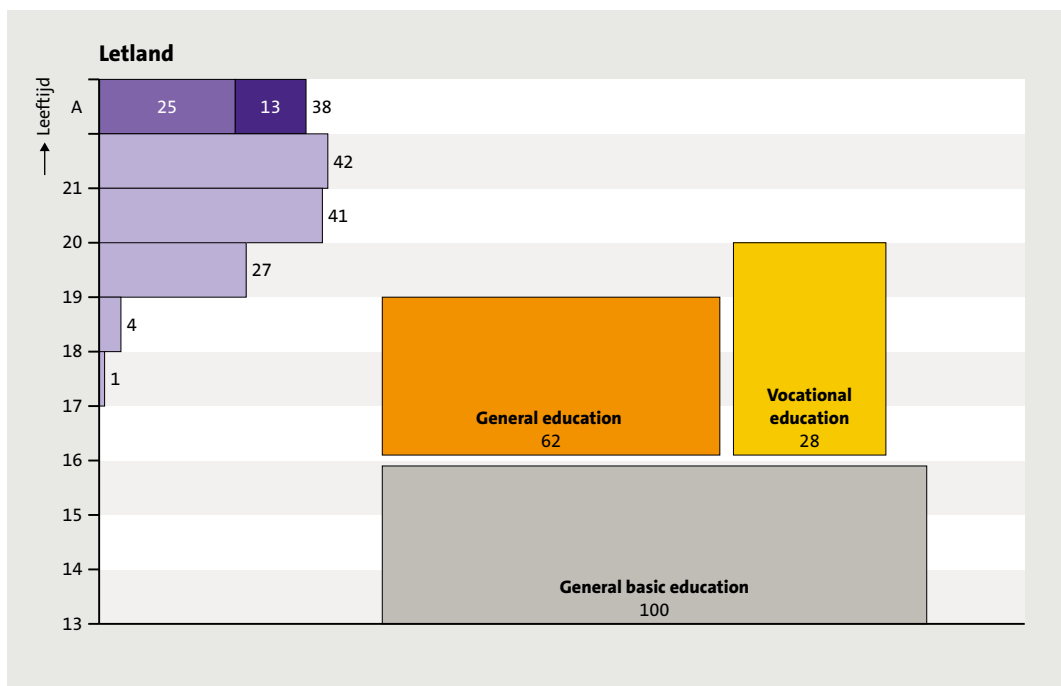
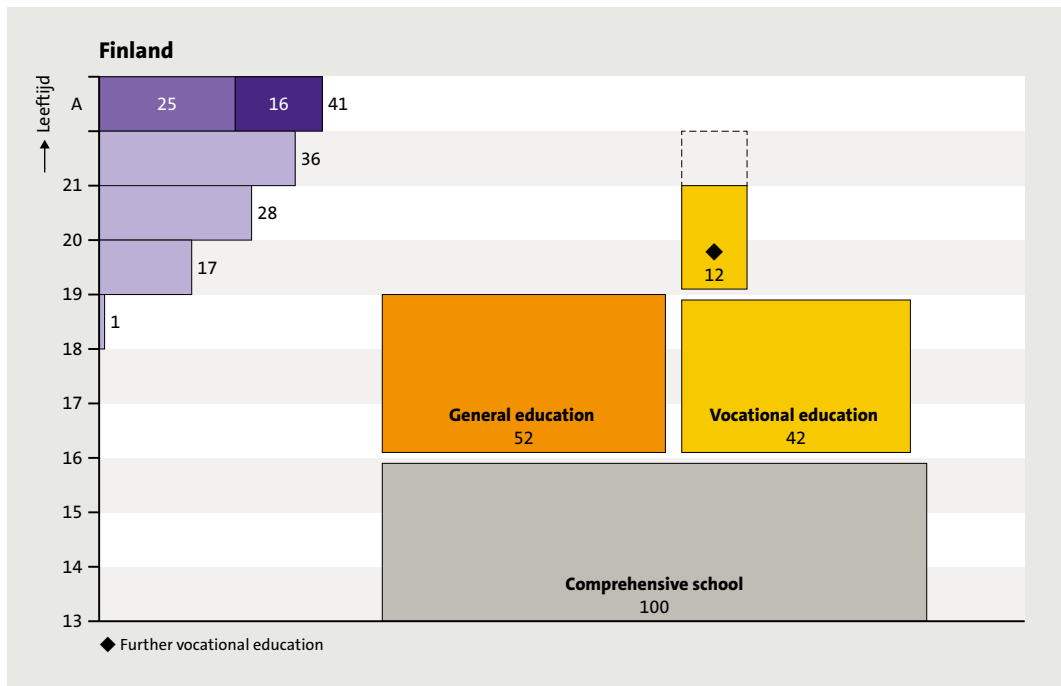

Figuur 5 | Leerlingstroomdiagram van Estland.

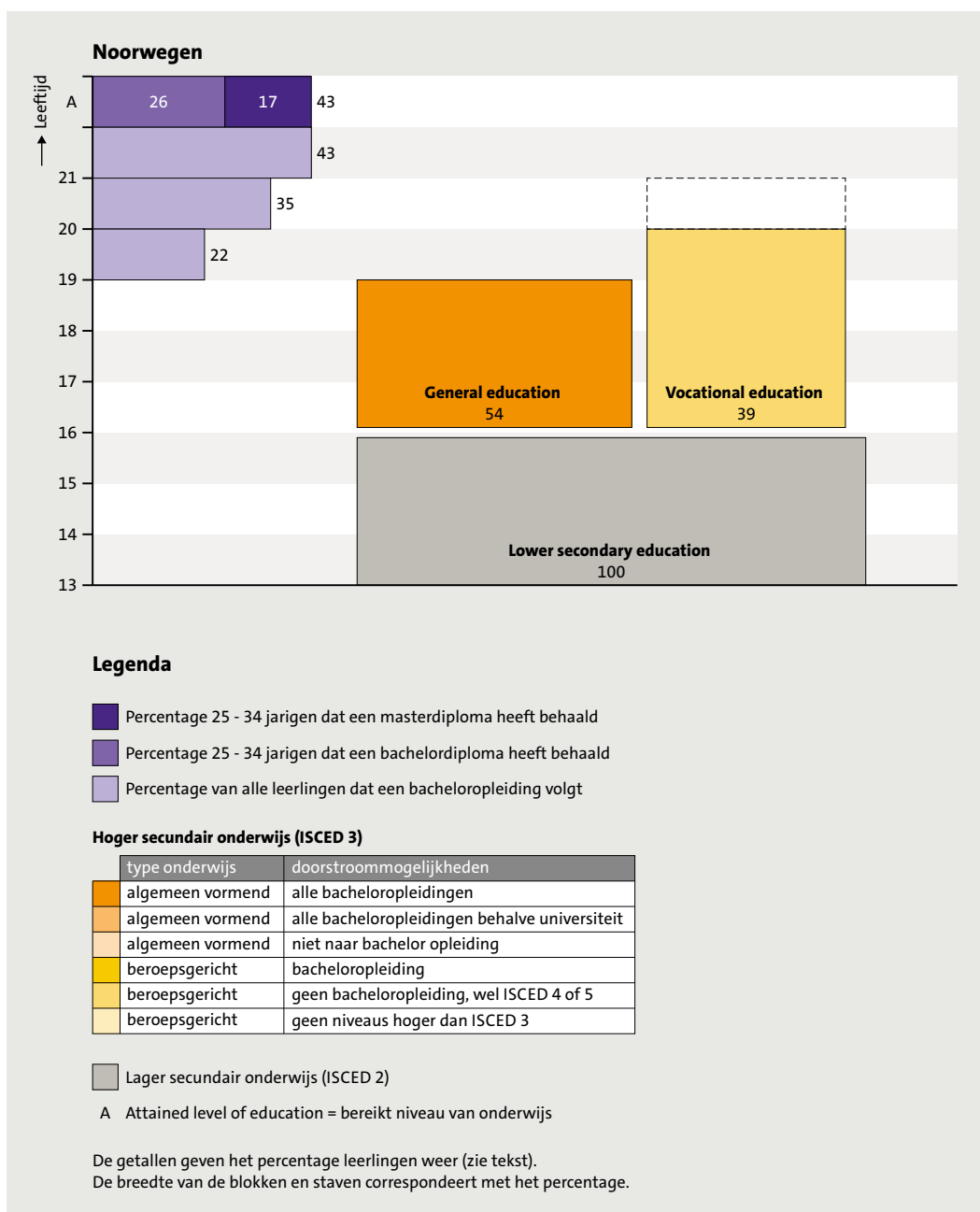
5.1.5 Estland, Finland, Letland en Noorwegen

De onderwijssystemen van Estland, Finland, Letland en Noorwegen lijken heel sterk op elkaar. De basis wordt gevormd door gemeenschappelijk onderwijs tot 16 jaar. Daarna volgt ruim de helft van de leerlingen een algemeen vormende opleiding met doorstroom mogelijkheden naar de universiteit. Kleine verschillen zijn er ook. Zo is de organisatie van het beroepsonderwijs in de vier landen net iets anders en heeft Estland als enige van de vier landen een 'basic school leaving certificate'. Het behalen van dit certificaat vormt in Estland het einde van de leerplicht. Ook in Letland en Noorwegen duurt de leerplicht tot 16 jaar, maar in Finland is dit tot 18 jaar.

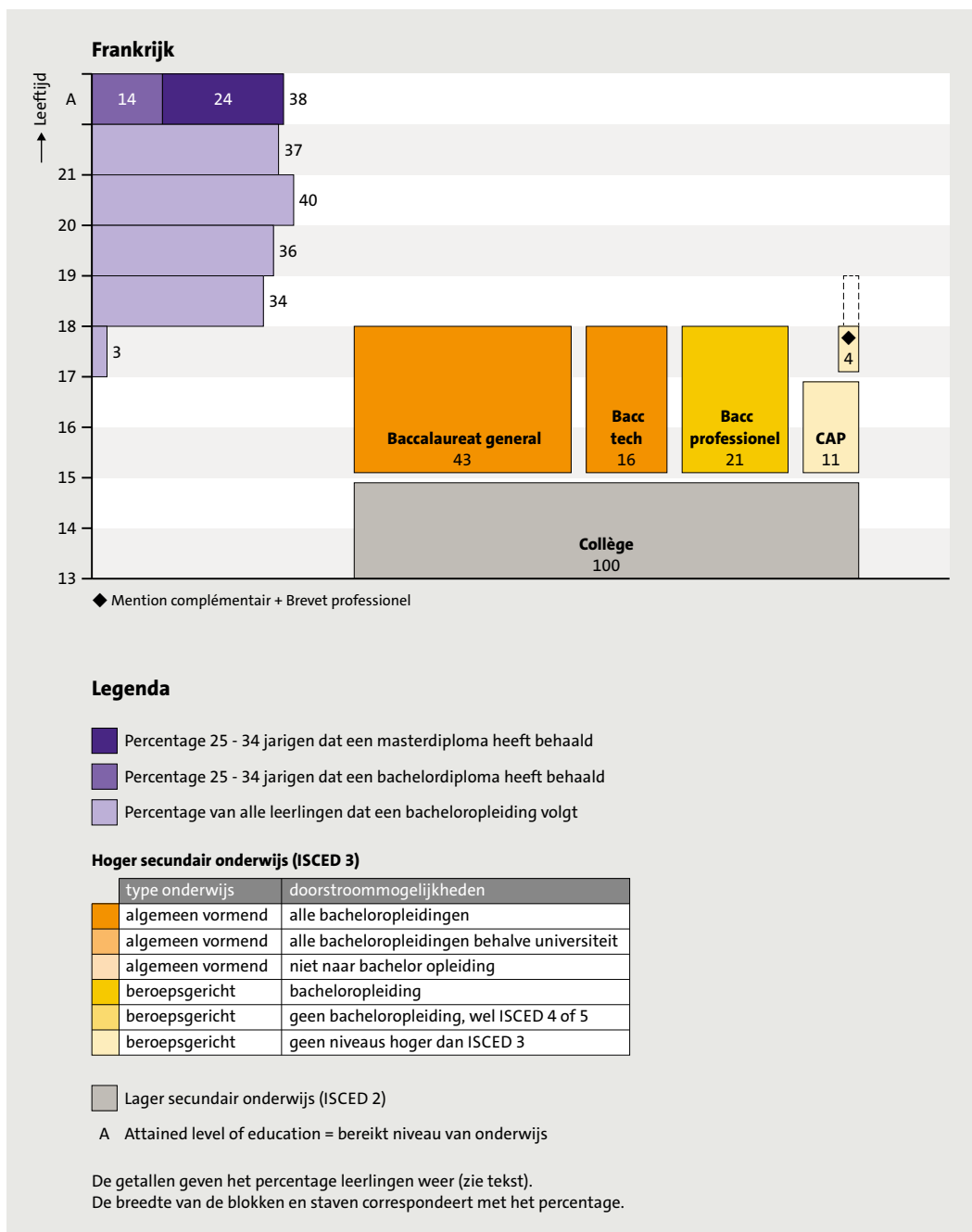
Het bereikte onderwijsniveau is in de vier landen ook min of meer gelijk. In alle vier landen is het percentage 25-34 jarigen dat een bachelordiploma heeft behaald 25% of 26%. Ten aanzien van het percentage dat een masteropleiding heeft afgerond zijn de verschillen ook klein. Dit is respectievelijk 19, 16, 13 en 17%.

Figuur 6, 7 en 8 | Leerlingstroomdiagrammen van Finland, Letland en Noorwegen.

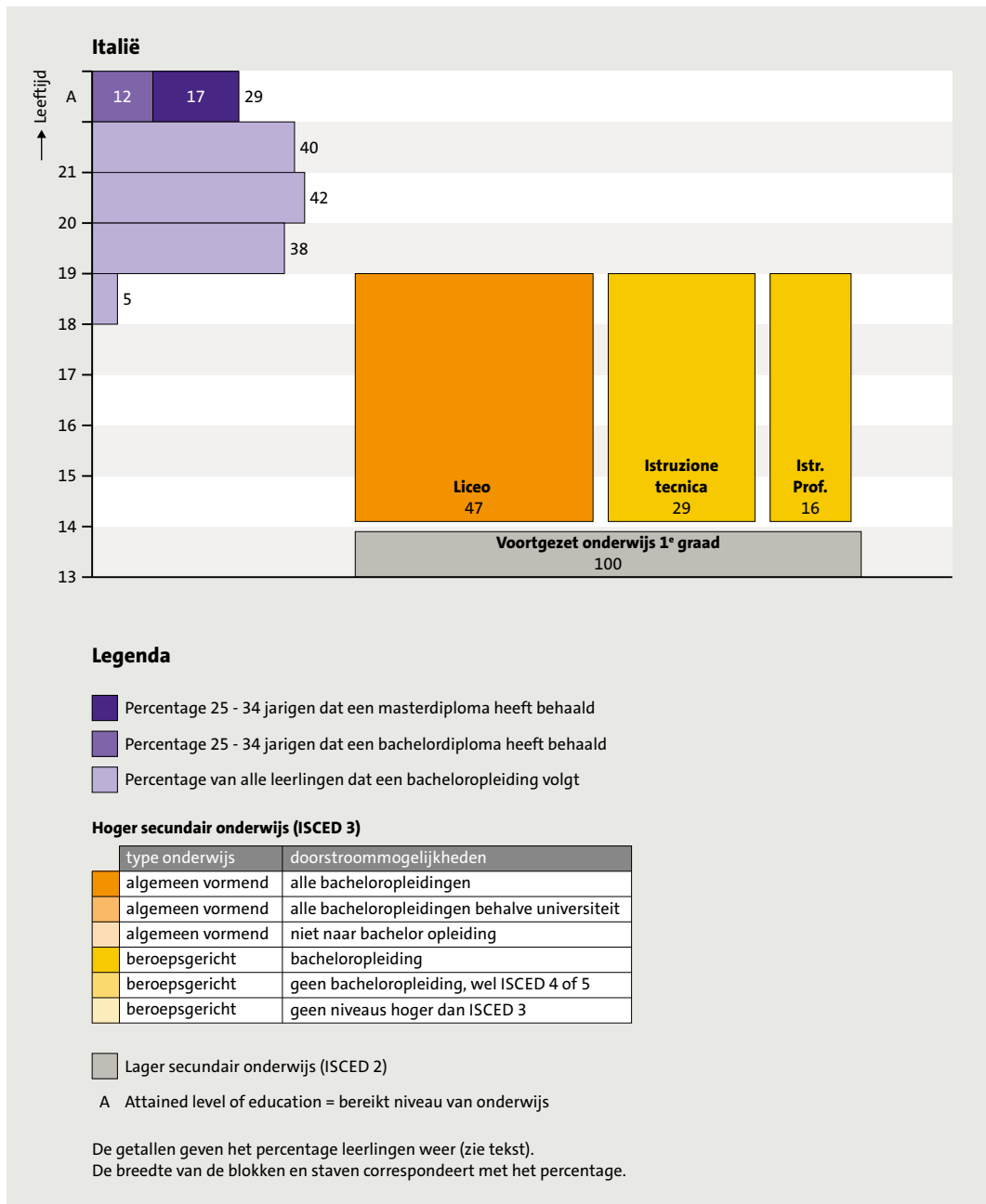
Figuur 9 | Leerlingstroomdiagram van Frankrijk.

5.1.6 Frankrijk

Leerlingen in Frankrijk gaan na 5 jaar basisschool naar het collège. Het onderwijs in dit collège duurt vier jaar. Aan het eind van het collège wordt het diplôme national de brevet (of kortweg brevet) uitgereikt. Op basis van de resultaten van dit brevet wordt vervolgens gekeken welke richting passend is voor de leerling. De leerling kan bij voldoende goede resultaten op het brevet kiezen voor een algemene vooral theoretische opleiding die voorsorteert op de universiteit, een meer technische opleiding met een grote diversiteit in het aandeel technische en praktische vakken of een beroepsgerichte tak, het baccalauréat professionnel, dat zich sterker richt op de beroepspraktijk. De opleidingen van het baccalauréat worden gegeven op Lycées, variërend van algemene tot specifiek beroepsgerichte lycées.

Wat betreft de toelating tot de universiteit lijkt het Franse baccalauréat op het secundair onderwijs in België. Met het diploma is toegang tot de universiteit mogelijk maar in de praktijk is er wel een groot verschil in aantallen. De verhouding in de toelatingen tot de universiteit tussen baccalauréat general, technologique en professionnel is ongeveer 30 : 5 : 1. Bijzonder is dat de technische stroom in Frankrijk volgens de ISCED-classificatie als algemeen onderwijs wordt geclassificeerd terwijl in België, Italië en Polen met soortgelijke inhoudsbeschrijvingen dit onderwijstype als beroepsgericht wordt geclassificeerd. Leerlingen van deze technische stroom gaan in grote getalen naar een associate degree-opleiding (ISCED 5).

Tenslotte kunnen leerling na het collège een tweejarige opleiding volgen om een certificat d'aptitude professionnel (CAP) te halen. Hiermee kunnen ze instromen in het derde jaar van het baccalauréat professionnel of ze kunnen een verdere beroepskwalificatie halen zoals het mention complémentaire of het brevet professionnel.

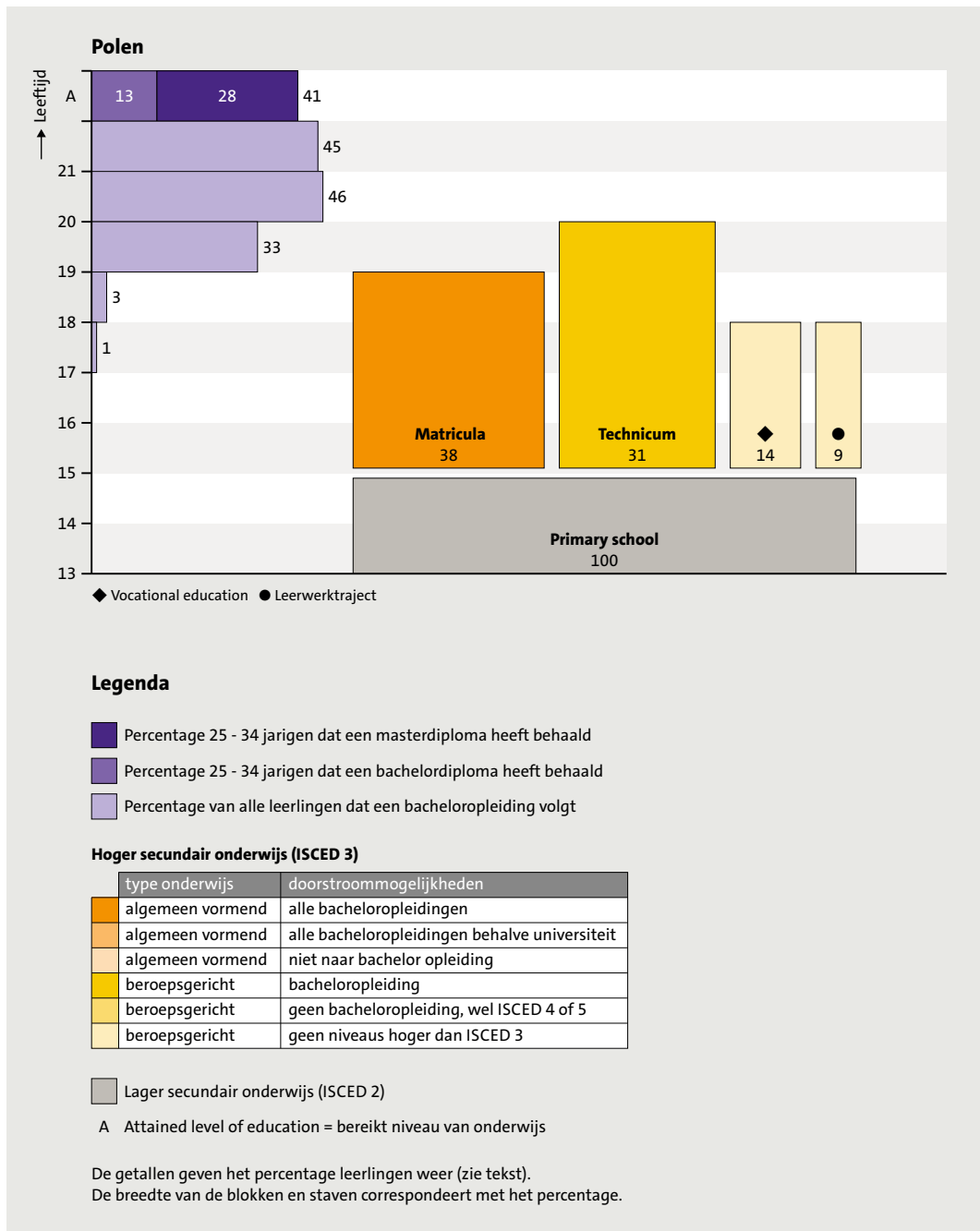

Figuur 10 | Leerlingstroomdiagram van Italië.

5.1.7 Italië

In Italië gaan de leerlingen van 6 tot en met 11 jaar naar de basisschool. Daarna volgt een driejarige onderbouw (secundair onderwijs eerste graad) die wordt afgesloten met een examen. Afhankelijk van de resultaten op dat examen wordt gekozen voor het beroepsonderwijs, het *istruzione tecnica* of een van de zes typen *liceo*. De zes typen *liceo* zijn klassiek (zoals ons gymnasium), taal en cultuur, natuur en techniek, sociale wetenschappen, muziek en kunst. De diploma's van de eerste vier worden gezien als een equivalent van een vwo-diploma. De andere twee *liceo* en het *istruzione tecnica* komen eerder overeen met een havo-niveau. De *liceo* en het *istruzione tecnica* worden afgesloten met een staatsexamen, het *esame di maturità*. Leerlingen die op dit examen een diploma hebben behaald, hebben toegang tot het hoger onderwijs. Ook leerlingen met het diploma van het *istruzione professionale* hebben toegang tot hoger onderwijs. Daarnaast is het mogelijk om dit onderwijstype na drie jaar af te sluiten met een *Diploma di qualifica*. Ze kunnen met dit diploma de arbeidsmarkt op maar niet naar hoger onderwijs.

Opvallend aan de statistieken van Italië is dat het bereikte onderwijsniveau voor bachelor- en masterniveau sterk achter blijft bij de deelname aan bacheloronderwijs. Dit kan komen door recente ontwikkelingen (instroom is recentelijk verhoogd) of door veel tussentijdse uitstroom.

Figuur 11 | Leerlingstroomdiagram van Polen.

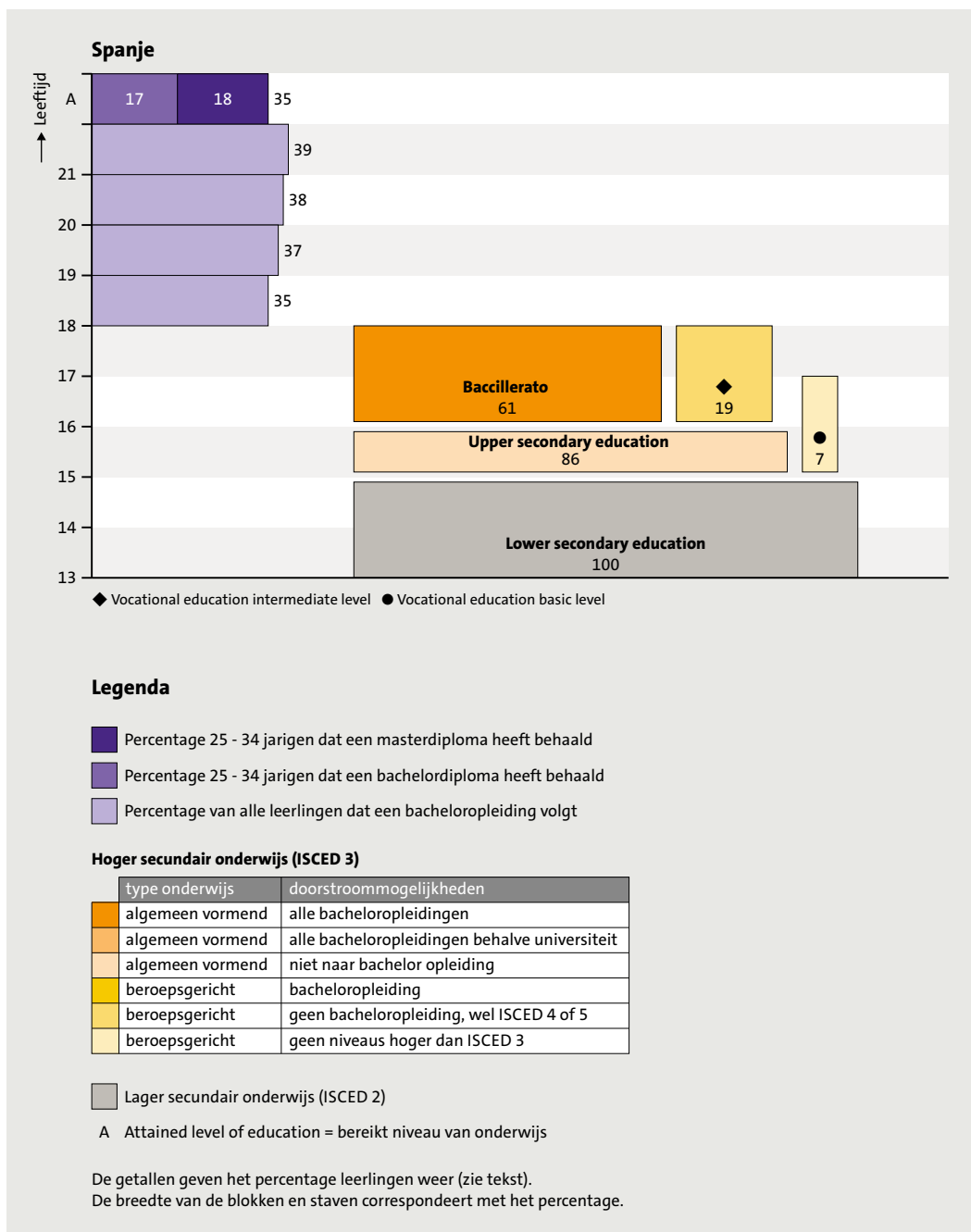
5.1.8 Polen

In Polen is in 2016 een onderwijshervorming ingezet. Het basisonderwijs duurt nu geen zes maar acht jaar. De hervorming is recentelijk in het hele systeem doorgevoerd.

In het nieuwe systeem gaan leerlingen van 7 tot en met 15 jaar naar de basisschool. Aan het eind hiervan doen de leerlingen examen. In Polen krijgen de leerlingen altijd een certificaat van de school met de behaalde cijfers en daarnaast, als ze geslaagd zijn voor de diploma-eisen, ook een diploma. Op basis van de resultaten gaan de leerlingen naar een van de drie vervolgopleidingen. Het beroepsonderwijs kent een variant met deels stage/werk die in bovenstaand diagram apart is afgebeeld.

Na de afsluiting van de basisschool gaat 38% van de leerlingen naar het matricula, ook wel algemeen lyceum genoemd. Aan het eind van het algemeen lyceum doet de leerling het afsluitend examen, het egzamin maturalny. Ook voor de afsluiting van het algemeen lyceum geldt dat leerlingen altijd een certificaat krijgen van de school en wanneer ze aan de diploma-eisen hebben voldaan, krijgen ze daarnaast ook een diploma. Het diploma is vergelijkbaar met een vwo-diploma. Het certificaat wordt vergeleken met een havodiploma. De eerste eindexamens in het nieuwe systeem zijn in 2023 afgenomen.

Na de basisschool vervolgt 31% van de leerlingen zijn opleiding in het technicum. De naam doet vermoeden dat het alleen om technische studierichtingen gaat, maar het is breder dan dat. Leerlingen volgen twee derde van de tijd algemeen vormende vakken en één derde praktijk/beroepsgerichte vakken. Aan het eind van het technicum doen de leerlingen twee examens. Het maturalny in de algemene vakken en een beroepsgericht examen in de beroepsgerichte vakken. Het niveau van dit beroepsgerichte examen is vergelijkbaar met mbo 3 of 4. De eerste examens in het nieuwe systeem worden in 2024 afgelegd.

Figuur 12 | Leerlingstroomdiagram van Spanje.

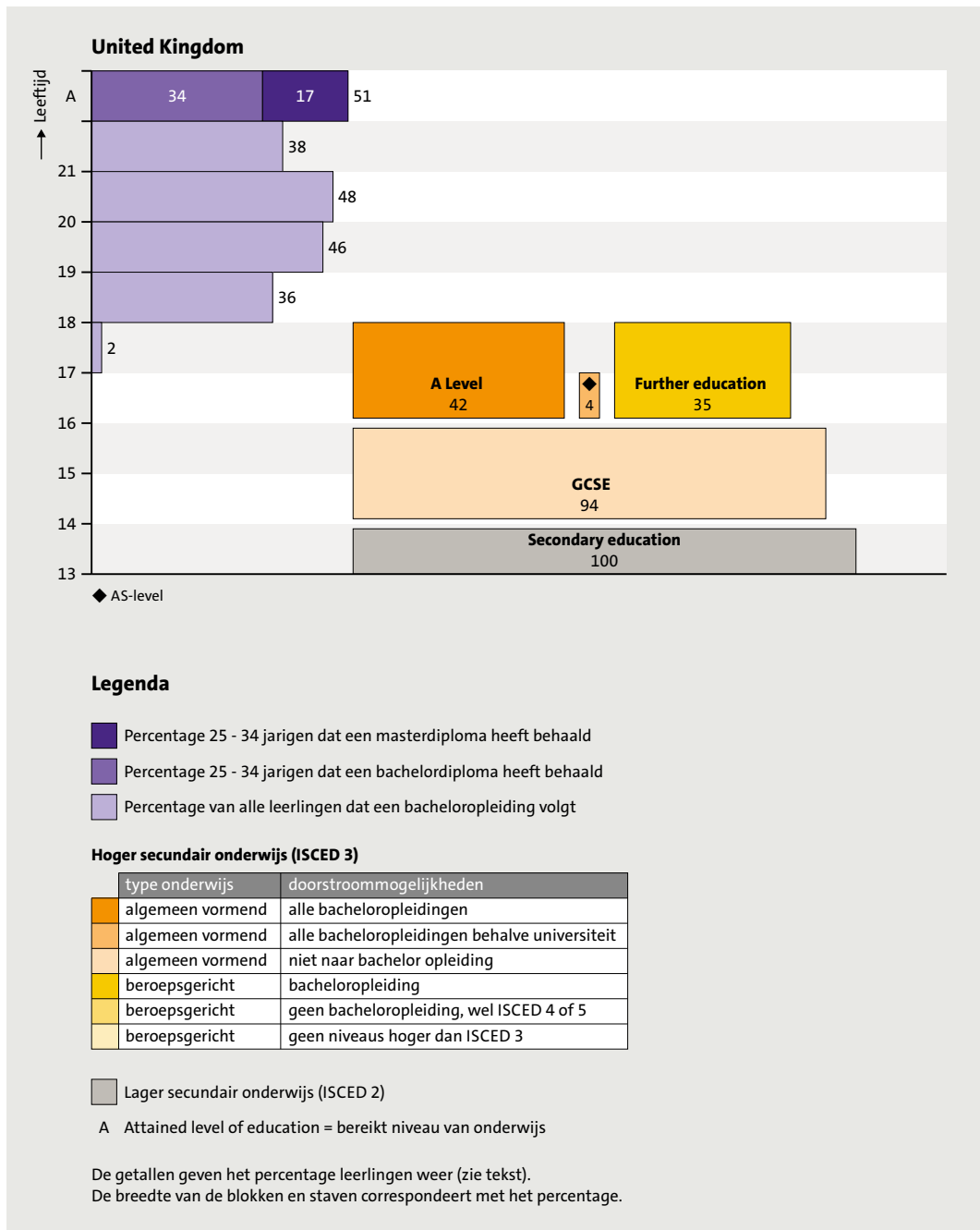

5.1.9 Spanje

Leerlingen in Spanje gaan naar de basisschool van 6 – 12 jaar. Daarna vervolgt de leerling zijn opleiding in de vierjarige Educación Secundaria Obligatoria (ESO), het verplichte deel van het secundaire onderwijs. Na drie jaar volgt een eerste keuze voor algemeen onderwijs of beroepsgericht onderwijs. De ESO wordt afgesloten met een examen. De leerling is dan 16 jaar. Dit afsluitend examen valt samen met het einde van de leerplicht. Op basis van de resultaten van dit examen wordt gekeken of de leerling kan instromen in het baccillerato of dat de leerling het beroepsonderwijs in gaat. Leerlingen die dit diploma niet halen, mogen geen baccillerato doen.

Aan het eind van het baccillerato doen de leerlingen een schoolexamen. Het diploma dat ze daarmee verkrijgen ligt tussen havo- en vwo-niveau in. Leerlingen die willen doorstromen naar de universiteit doen vervolgens een landelijk examen, het EBAU. Dit is dus onafhankelijk van de middelbare school georganiseerd. Dit examen kan worden gezien als een landelijk algemeen toelatingsexamen in de middelbare schoolvakken. De resultaten van de EBAU worden samengenomen met de resultaten van het baccillerato-examen in de verhouding 40 : 60. Dit levert een eindscore op die bepaalt of de leerling tot de universiteit mag worden toegelaten. Dit toelatingsexamen wordt vergeleken met een vwo-examen.

In Spanje zijn er veel leerlingen die na het vocational education intermediate level hun opleiding vervolgen in een ISCED 5 opleiding. Ook veel leerlingen met een baccillerato diploma stromen hier in. Deze ISCED 5 opleiding geeft vervolgens toegang tot verder hoger onderwijs, maar we zien dat veel leerlingen hier stoppen, gezien het grote aantal 25-34 jarigen dat dit niveau als hoogste onderwijsniveau heeft bereikt (zie Tabel 4). Verder is het nog bijzonder dat in Spanje de universitaire bacheloropleiding vier jaar duurt. Voor medische richtingen duurt de bacheloropleiding zelfs vijf of zes jaar.

Figuur 13 | Leerlingstroomdiagram van het Verenigd Koninkrijk.

5.1.10 Verenigd Koninkrijk

Het Verenigd Koninkrijk (VK) wordt gevormd door Engeland, Wales, Northern Ireland en Scotland. Van deze vier is Engeland verreweg de grootste met ruim 85% van de inwoners van de VK. De stromen in het diagram zijn dus voornamelijk bepaald door de stromen in Engeland. Er zijn enkele verschillen tussen de onderwijssystemen van de vier delen van het Koninkrijk. We hebben ervoor gekozen om alleen de beschrijving van het Engelse systeem te geven.

Leerlingen volgen in Engeland de primary school van 5 tot en met 11 jaar. Daarna volgen ze vijf jaar secondary education, waarvan de laatste twee jaar geassocieerd zijn als ISCED 3. Gedurende deze laatste twee jaar bereidt de leerling zich voor op het GCSE. Dit is een examen dat vrijwel alle leerlingen doen op 16-jarige leeftijd. Opvallend is dat er naast deze 'reguliere leerlingen' er ook veel deelname is van volwassenen die een (deel)certificaat willen halen. Het aantal vakken waarin de 16-jarige leerling examen doet is afhankelijk van de capaciteiten en interesses van de leerling. Er is wel een minimum van 5 vakken.

Na dit GCSE examen kunnen leerlingen verder in sixth form in voorbereiding op hun CCE, oftewel examens op AS level of A level. Voor toelating tot de universiteit zijn vrijwel altijd drie vakken op A level nodig. Het merendeel van de leerlingen doet dat. Een minderheid doet A level examens in meer dan drie vakken. De A-level examens kunnen bij verschillende examboards afgenomen worden. Het bijzondere is dat de resultaten van deze A level examens op nationaal niveau vooral ingaan op de resultaten per vak. Er is geen overzicht van de resultaten per leerling. Ook valt op dat leerlingen worden ingedeeld in levels (niveaus) afhankelijk van de cijfers (letters) die ze op het examen hebben behaald.

5.2 Overeenkomsten en verschillen tussen de landen

5.2.1 Overeenkomsten

De diagrammen die hiervoor in 5.1 getoond zijn, geven in één beeld weer hoe het hoger secundair onderwijsstelsel van het land eruit ziet. Dit maakt het mogelijk om snel te herkennen welke landen op elkaar lijken. Zo lijken de diagrammen van Estland, Letland, Finland en Noorwegen sterk op elkaar. Voor de overige landen is het minder eenvoudig om deze te groeperen op basis van het beeld. Om deze landen te groeperen is een clusteranalyse uitgevoerd zoals beschreven in hoofdstuk 4. De resultaten van deze clusteranalyse zijn te zien in Tabel 2. Hierin zijn tevens de belangrijkste kenmerken van het betreffende cluster beschreven.

Tabel 2 | Clusters van landen met hun belangrijkste kenmerken.

Cluster	Belangrijkste kenmerken
Nederland België Duitsland	Vroege selectie Veel onderwijstypen Relatief kleine groep (<40%) voorbereidend op universiteit
Frankrijk Spanje VK	Gezamenlijk onderwijs tot 15/16 jaar, afgesloten met een examen Secundair onderwijs eindigt op 18 jaar
Polen Italië Denemarken	Meer dan twee onderwijstypen in ISCED 3 Secundair onderwijs eindigt op 19 jaar
Estland Finland Letland Noorwegen	Gezamenlijk onderwijs tot 16 jaar Twee onderwijstypen in ISCED 3 Secundair onderwijs eindigt op 19 jaar Grote groep (> 50%) voorbereidend op universiteit

5.2.2 Verschillen

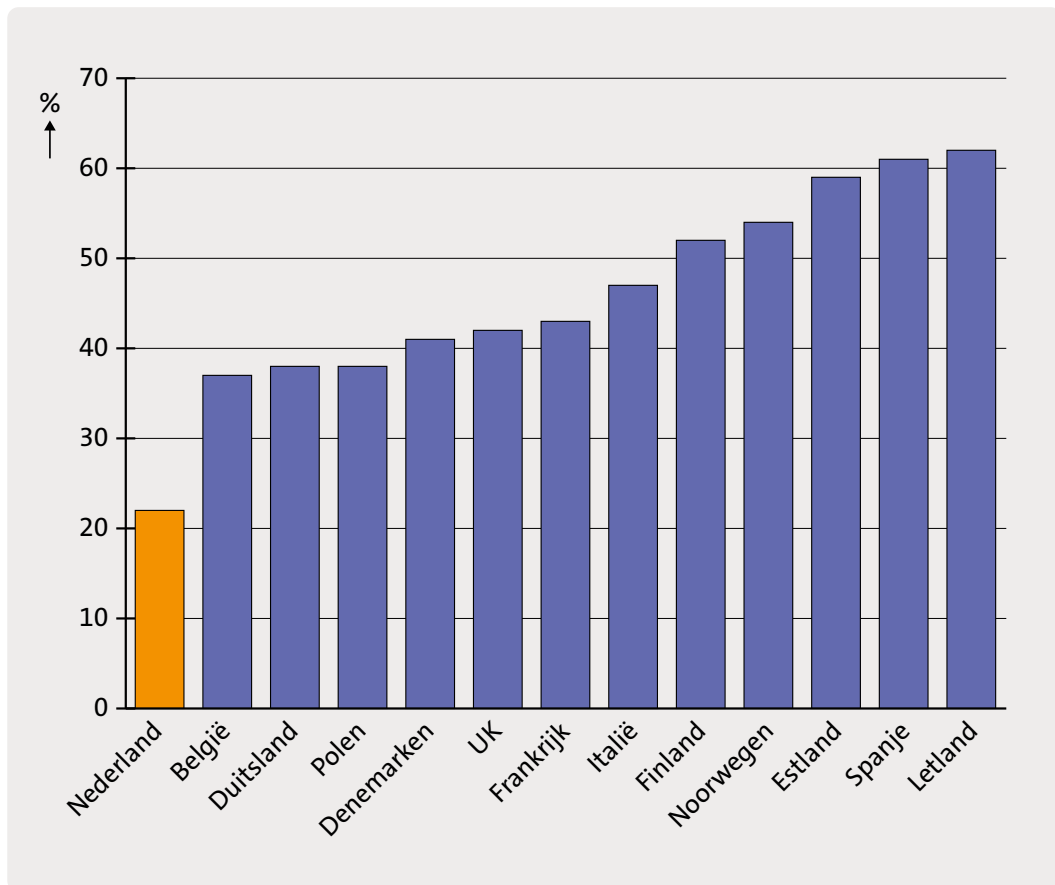
De criteria op basis waarvan de clusteranalyse is gedaan kunnen afzonderlijk in beeld worden gebracht. Tabel 3 toont de leeftijd waarop leerlingen (kunnen) kiezen tussen algemeen of beroepsgericht onderwijs.

Tabel 3 | Leeftijd waarop leerlingen (kunnen) kiezen tussen algemeen en beroepsgericht onderwijs.

Leeftijd	Land
10	Duitsland
12	Nederland België
14	Italië
15	Frankrijk Polen Spanje
16	Denemarken Estland Finland Letland Noorwegen UK

In figuur 14 is te zien hoe de volgorde van de landen is wanneer ze gerangschikt worden naar het percentage dat onderwijs volgt in het hoger algemeen secundair onderwijs dat voorbereidt op doorstroom naar de universiteit. Voor Duitsland zijn het fachgymnasium en de fachoberschule niet meegenomen omdat deze maar een beperkte toegang tot de universiteit mogelijk maken. Bovendien zijn veel van de leerlingen in deze onderwijstypen afkomstig uit het reguliere gymnasium waar ze geen grote kans op een diploma hadden. De leerlingen in het baccalauréat technologique in Frankrijk zijn ook niet meegenomen omdat van deze groep maar een beperkt deel rechtstreeks naar de universiteit doorstroomt: het aantal dat doorstroomt naar de universiteit is maar een zesde van het aantal dat vanuit het baccalauréat general doorstroomt. Ook leerlingen uit het HHX en HTX in Denemarken zijn niet meegenomen omdat ze grote gelijkenis vertonen met bijvoorbeeld baccalauréat technologique, TSO of istruzione tecnica in Italië. Deze werden ook niet meegenomen.

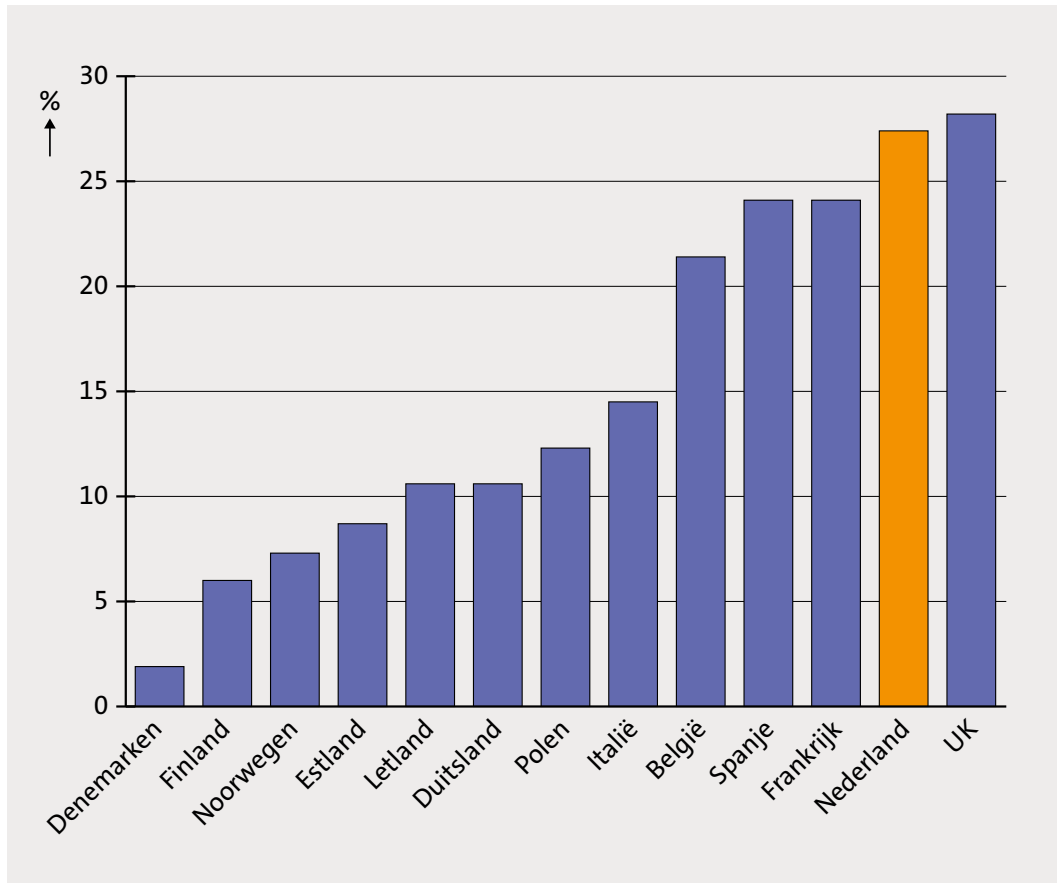
In figuur 14 is te zien dat Nederland een uitzonderlijke positie inneemt. Het percentage leerlingen dat onderwijs volgt dat voorbereidt op doorstroom naar de universiteit is in Nederland erg laag. De selectie aan de voorkant is heel streng. Wel valt uit andere analyses op te maken dat het percentage van de uitstroom uit dit schooltype dat daadwerkelijk naar de universiteit gaat weer relatief gezien erg hoog is.

Figuur 14 | Aandeel leerling dat algemeen hoger secundair onderwijs volgt dat voorbereidt op doorstroom naar de universiteit.

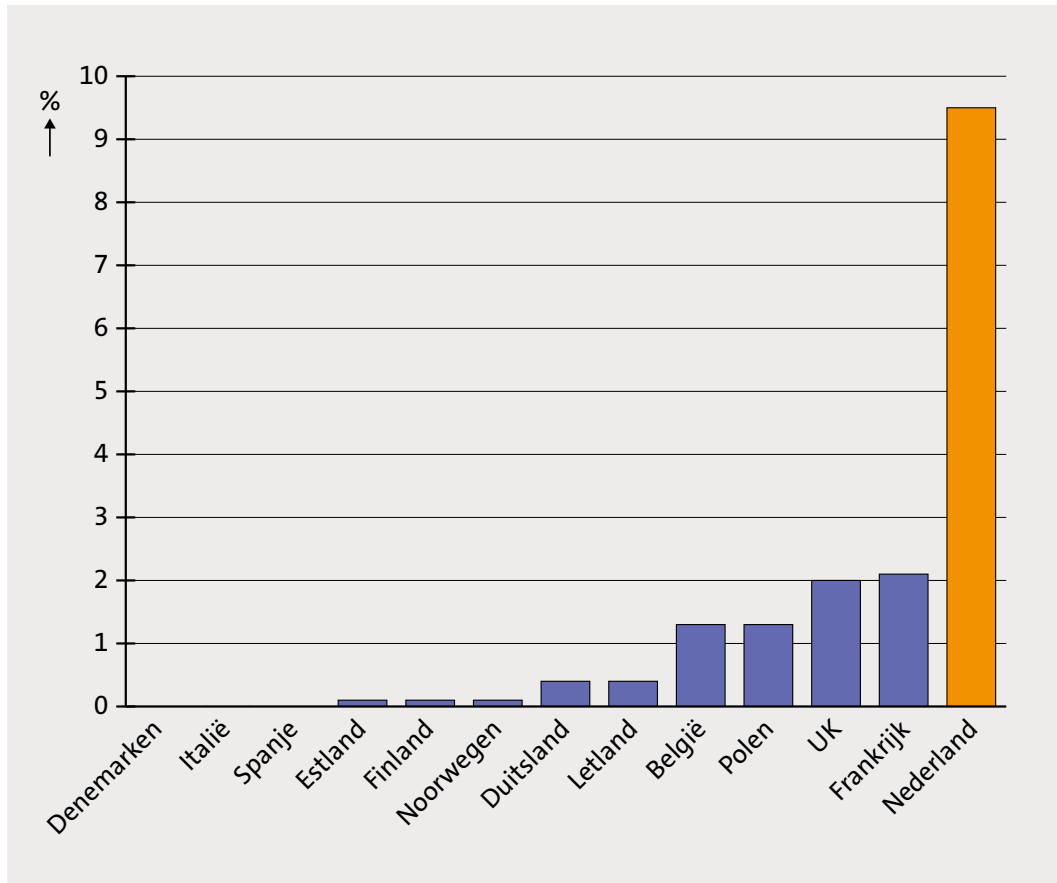
Enkele van de kenmerken van het hoger secundair onderwijs hebben direct invloed op de instroom van bacheloropleidingen. Zo kunnen we de leeftijd waarop leerlingen aan een bacheloropleiding beginnen nader analyseren. In Figuur 15 is te zien hoeveel procent van de 17-19 jarigen aan een bacheloropleiding begint. Hierin is een duidelijk onderscheid te zien tussen de landen waar het secundair onderwijs tot 18 jaar loopt (België, Spanje, Frankrijk, Nederland en de UK) in vergelijking met de overige landen waar het secundair onderwijs tot 19 jaar duurt. Uitzondering hierop is Duitsland. Duitsland kent weliswaar de mogelijkheid om met 18 jaar door te stromen naar een bacheloropleiding, maar omdat de verkorting van het curriculum van het gymnasium nog niet in alle Bundesländer is doorgevoerd, ligt Duitsland tussen de landen met een curriculum tot 19 jaar.

Voor Nederland zien we dat 27% van alle 17-19 jarigen in een bacheloropleiding instroomt. Dit zijn dus zowel leerlingen van 18 en 19 jaar oud die van het vwo komen als de 17-19 jarigen die van het havo komen. Het percentage in Nederland is vrij hoog. Deze groep bevat namelijk zowel de vwo-leerlingen die gedurende hun schoolloopbaan geen of één jaar vertraging hebben opgelopen (zittenblijvers en doorstromers vanaf de havo) als de leerlingen die havo hebben gedaan en geen of één of twee jaar vertraging hebben opgelopen.

Figuur 15 | Aandeel van 17-19 jarigen dat aan een bacheloropleiding begint.

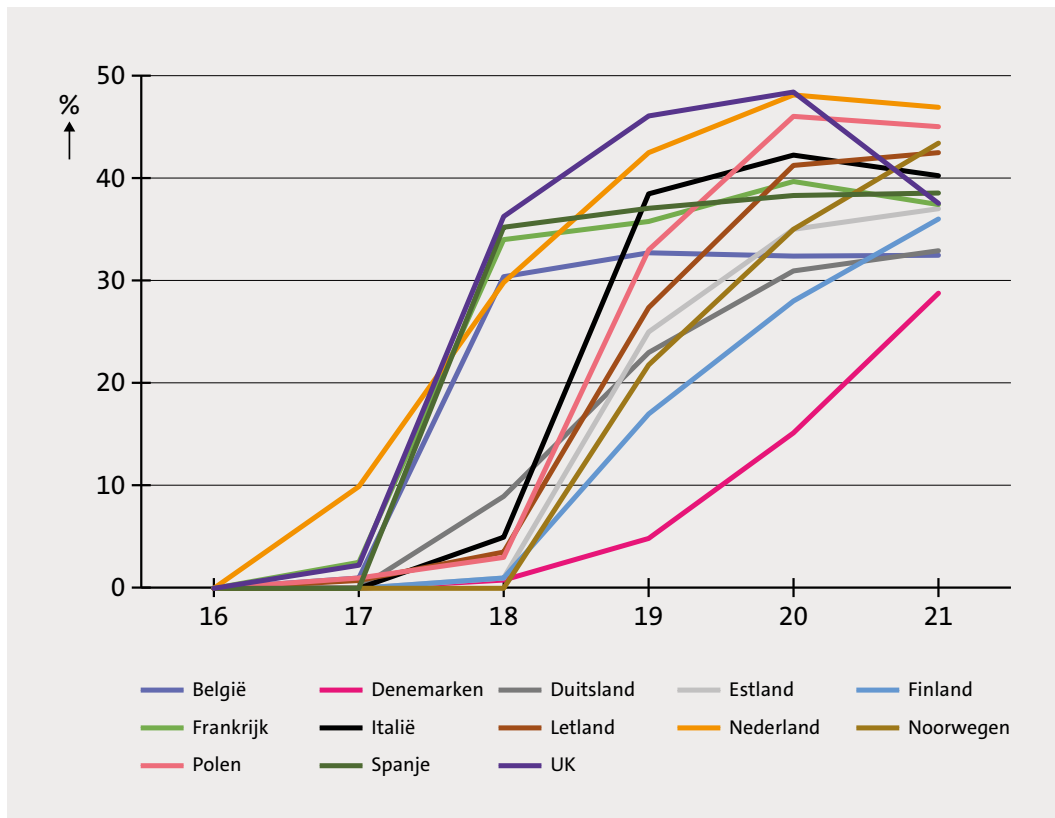
Figuur 16 laat zien hoe het plaatje van de instroom van bacheloropleidingen eruit ziet, wanneer alleen de 17-jarigen worden meegenomen. Hierin is te zien dat het percentage 17-jarigen dat aan een bacheloropleiding begonnen is, in Nederland erg hoog is vergeleken met de andere landen omdat leerlingen zonder vertraging al met 17 jaar klaar zijn met de havo. Een nadere analyse van alle 46 landen die de OECD in deze statistieken heeft betrokken, leert dat Nederland ook vergeleken met al deze 46 landen een uitschieter is. Nederland heeft een uitzonderlijk hoog percentage 17-jarigen dat aan een bacheloropleiding begint.

Figuur 16 | Aandeel van 17-jarigen dat aan een bacheloropleiding begint.

Nog een andere manier om de instroom in de bacheloropleiding in beeld te brengen is met behulp van Figuur 17. Hier is voor de leeftijden van 16 tot en met 21 jaar weergegeven welk percentage van de leerlingen in een bacheloropleiding instroomt. Dit plaatje laat zien dat vier landen een sprong maken naar 18 jaar (België, Frankrijk, Spanje en het VK). Dit zijn de landen die secundair onderwijs tot 18 jaar hebben. Dit plaatje laat ook de ietwat a-typische lijnen zien van Nederland, Duitsland en Denemarken. De instroom in Nederland begint eerder dan in alle andere landen. De instroom in bachelonderwijs komt in Denemarken pas bij hogere leeftijden op gang. Het is de verwachting dat de lijn van Duitsland over een paar jaar meer zal lijken op de lijnen van België, Frankrijk, Spanje en het VK. Dit zal gebeuren zodra Duitsland in zijn geheel is overgestapt op een achtjarige gymnasiumopleiding. Van Denemarken kan gezegd worden er bijna geen jonge instromers in bacheloropleidingen zijn.

Figuur 17 | Percentage leerlingen van 16 tot en met 21 jaar dat instroomt in een bacheloropleiding.

Tenslotte zullen we nog een beeld schetsen van het bereikte opleidingsniveau. We kiezen voor het bereikte opleidingsniveau van de groep 25-34 jarigen en niet van de groep 25-65 jarigen omdat de eerste groep meer iets zegt over de recente situatie in het onderwijs. De laatste groep herbergt ook mensen die in een ander tijdsgewricht hun opleiding hebben voltooid. Daarmee heeft deze groep een veel langere geschiedenis waarin ook nog de ‘verouderde situatie’ doorklinkt. Dat is voor dit rapport niet zo interessant omdat we een recent beeld van het onderwijs willen schetsen.

In Tabel 4 is te zien welke percentage van de 25-34 jarigen de verschillende opleidingsniveaus bereikt heeft. Finland heeft geen nadere specificatie gegeven over het percentage dat gepromoveerd is (isced 8). Deze groep is inbegrepen in de groep die een masteropleiding (isced 7) heeft voltooid. Finland en Estland kennen geen ISCED 5 opleiding. Polen wel, maar hier is het aantal studenten zo laag waardoor het percentage leerlingen dat deze opleiding heeft afgerond als hoogste opleiding 0,0 procent is (afgerond op een decimaal).

Om een beeld te krijgen van het ‘gemiddelde’ opleidingsniveau van de 25-34 jarigen zouden alle percentages samengenomen moeten worden in een enkele waarde. We noemen deze waarde de edu-score van een land. Om de edu-score te bereken worden aan de percentages van de verschillende niveaus een gewicht toegekend. Om te laten zien hoe de edu-score is berekend, volgt hier een voorbeeld voor Italië:

$$\text{Edu-score(Italië)}: \frac{(22,0*1 + 48,8*2 + 0,2*3 + 12,3*4 + 16,3*5 + 0,4*6)}{100} = 2,53$$

In de laatste kolom van Tabel 4 is deze Edu-score weergegeven. Bij het ‘gemiddelde’ opleidingsniveau staat het woord gemiddeld tussen aanhalingstekens omdat het veronderstelt dat de afstanden tussen de verschillende isced-niveaus gelijk zijn aan de afstanden tussen de gewichten. Dat is waarschijnlijk niet zo. Toch berekenen we deze score omdat de uitkomst wel een globale indicatie geeft van het gemiddeld bereikte onderwijsniveau in een land. In dit overzicht is te zien dat Nederland het hoogst scoort. Dit is het gevolg van een samenloop van omstandigheden. Het percentage leerlingen dat geen middelbare school of mbo afrondt is relatief laag (9,9%), Ook het percentage leerlingen dat met een middelbare schooldiploma of mbo-diploma de arbeidsmarkt op gaat en niet verder leert is vrij laag. Het percentage leerlingen dat nog doorleert en ten minste een bachelordiploma haalt is het hoogst van alle onderzochte landen.

Tabel 4 | Percentage van 25-34 jarigen dat een opleidingsniveau heeft behaald. Landen gerangschikt op Edu-score.

	< isced 3	isced 3/4	isced 5	isced 6	isced 7	isced 8	Edu-score
Italië	22,0	48,8	0,2	12,3	16,3	0,4	2,53
Duitsland	16,0	46,7	0,4	21,4	14,4	1,1	2,75
Spanje	26,5	22,9	15,8	17,1	17,3	0,3	2,77
Letland	10,7	43,4	8,0	24,7	13,0	0,2	2,87
Finland	9,2	50,1	0,0	25,4	15,0	0,0	2,87
Estland	10,0	46,0	0,0	25,2	18,3	0,5	2,97
Denemarken	17,3	33,7	4,4	23,5	20,2	0,9	2,98
Noorwegen	16,1	27,5	13,9	25,6	16,1	0,8	3,01
Frankrijk	10,9	38,7	12,3	13,9	23,3	0,8	3,02
Polen	6,3	53,2	0,0	13,0	27,2	0,3	3,03
België	12,3	36,4	0,8	26,9	22,6	1,1	3,14
UK	12,7	29,6	6,4	34,4	15,4	1,5	3,15
Nederland	9,9	33,6	1,3	31,6	22,4	1,0	3,26

6 Discussie

Het hoger secundair onderwijs is in veel landen een belangrijke schakel in het onderwijssysteem. Het secundair onderwijs wordt vaak afgesloten met een diploma waarmee de leerling de mogelijkheid heeft om door te stromen in vervolgonderwijs of om zijn onderwijscarrière te beëindigen.

In dit rapport is informatie verzameld om de leerlingstromen in het hoger secundair onderwijs en de instroom in het vervolgonderwijs in beeld te brengen. Gekeken is naar de overeenkomsten en verschillen tussen Nederland en de ons omringende landen. Als onderdeel daarvan is gekeken of Nederland ook deel uitmaakt van een groep van landen met overeenkomstige kenmerken, welke landen dat dan zijn en welke kenmerken dan overeenkomstig zijn en welke verschillen er zijn in vergelijking met deze groep.

6.1 Geografische homogeniteit

De clustering van landen op basis van kenmerken van het hoger secundair onderwijs laat zien dat deze in grote mate bepaald is door de geografische ligging van de landen. Dit doet vermoeden dat de historische ontwikkeling, culturele aspecten en de mate waarin men zich vroeger liet informeren over het systeem in het buurland, allemaal hebben bijgedragen aan de overeenkomsten tussen nabij gelegen landen. Zo hebben de onderwijssystemen in de Scandinavische en Baltische landen veel met elkaar gemeen. Daarbij is het opvallend dat de Baltische staten meer overeenkomsten hebben met de Scandinavische landen dan met bijvoorbeeld het dichterbij gelegen Polen. Het gaat voor dit rapport te ver om te analyseren in welke mate de historische ontwikkeling een verklaring is voor de overeenkomstige systemen van nabij gelegen landen. Hiervoor is aanvullend onderzoek nodig.

Een van de uitzonderingen op deze geografische homogeniteit is dat Denemarken, als Scandinavisch land, een ander onderwijssysteem heeft in vergelijking met Noorwegen en Finland. Aan het eind van de gezamenlijke basisopleiding, op de leeftijd van 16 jaar, kunnen leerlingen in Denemarken kiezen uit meerdere schooltypen. In Noorwegen en Finland zijn dit er maar twee. Daar moet wel bij worden vermeld dat er binnen die twee schooltypen veel vrijheid is voor vakkenpakketamenstelling. Leerlingen in alle Scandinavische landen kennen een lange onderwijsloopbaan maar Denemarken spant wel de kroon. Zo is de gemiddelde leeftijd van instroom in bacheloropleidingen in Denemarken erg hoog: 24,0 jaar. Dit is beduidend hoger dan in andere landen. Met Nederland en België scheelt het zelfs meer dan vier jaar.

6.2 Vroege selectie

Nederland, België en Duitsland vormen een cluster vanwege overeenkomstige kenmerken in hun onderwijssysteem. Een duidelijk overeenkomstig kenmerk is de 'vroege selectie' (zie Tabel 2). Er gaan in Nederland geregeld stemmen op om de leeftijd waarop selectie plaats vindt te verhogen. Ook in België is er lange tijd gediscussieerd over de problemen rond vroege selectie. In 2016 werd er in België een plan gelanceerd dat in 2019 van start ging onder de titel 'modernisering van het onderwijs'. In het nieuwe systeem wordt het selectie- of keuzeproces meer getrapd. Na de basisschool gaat een klein deel (15%) van de leerlingen meer praktijkgericht onderwijs volgen. De overige 85% blijft nog bij elkaar maar maakt binnen het vakkenpakket al wel voorzichtige keuzes. Ze kunnen voor een paar uur per week kiezen uit een set van landelijk

vastgelegde basisopties. In de tweede graad (klas 3 en 4 van de middelbare school) krijgt nog steeds een groot deel van de leerlingen samen les waarbij vooral gekeken wordt welke doorstroom de leerling voor ogen heeft. Er zijn veel leerlingen die proberen het hoofdzakelijk theoretische ASO met succes te volgen. Een deel van deze leerlingen gaat na klas 4 toch naar het meer praktijkgerichte TSO. Evenzo zijn er leerlingen die van het TSO naar het BSO gaan omdat zij moeite hebben om het TSO met succes te volgen. In België zijn het uiteindelijk de ouders die beslissen naar welk onderwijstype de leerling gaat. De school adviseert. De schaduwkant van een dergelijk systeem is dat er relatief veel leerlingen het onderwijstype dat ze gekozen hebben weer moeten verlaten omdat het niet lukt om dat onderwijstype met succes te vervolgen. Onder de Belgische randvoorwaarden zou je het een nadeel van vroege selectie kunnen noemen. Je kunt het ook kansrijk adviseren noemen. Wat uit deze statistieken niet zichtbaar is, maar wat wel aannemelijk is, is dat meer leerlingen op het hogere niveau het wel halen in vergelijking met een situatie waarin realistisch zou zijn geadviseerd. Dat betekent dat een deel van de leerlingen wel succesvol is op het hogere niveau daar waar ze bij niet kansrijk adviseren mogelijk op een lager niveau terecht waren gekomen.

Er zijn ook landen die pas op veel latere leeftijd selecteren. In die landen zitten de leerlingen tot soms wel 16 jaar bij elkaar in de klas. Dit staat wel erg ver af van de Nederlandse situatie. Om een gedachtenexperiment te starten kiezen we daarom voor België, dat veel dichterbij de Nederlandse situatie staat. Als we het nieuwe Belgische systeem op Nederland zouden plakken dan zou dat betekenen dat we brede brugklassen moeten vormen waarbij er alleen een aparte brugklas komt voor de 15% van de leerlingen die op basis van hun prestaties op de basisschool geadviseerd wordt meer praktisch en beroepsgeoriënteerd onderwijs te volgen. Naar de Nederlandse situatie vertaald zou dat betekenen dat alleen bb (9%) of bb en kb (samen 23%) een aparte brugklas vormt. Als we dit gedachtenexperiment doorzetten zien we in Nederland nog een bijzonderheid: de categorale gymnasia. Het vergt het nodige omdenken om voor te stellen dat op deze gymnasia een brede brugklas wordt geïntroduceerd. Alternatief zou kunnen zijn dat naast de 15% aan de praktische kant van het spectrum er ook een afsplitsing komt (van bijvoorbeeld 15%) aan de theoretische kant van het spectrum. Gezien de cultuur en de weerstand die er momenteel is om brede brugklassen te introduceren, zal dit tot veel discussie leiden. Kortom, een eenvoudige oplossing is er niet en het voorbeeld van België zomaar volgen gaat ook niet vanwege enkele specifieke situaties in het Nederlandse stelsel.

6.3 Aantal leerlingen dat toegang krijgt tot de universiteit

Een ander kenmerk dat België, Duitsland en Nederland gemeen hebben is het relatief lage percentage leerlingen dat in het onderwijstype les krijgt dat voorbereidt op doorstroom naar de universiteit. De drie landen zitten bij dit kenmerk echt aan een kant van het spectrum (zie Figuur 14). Het ligt voor de hand om te denken dat er een verband is tussen de vroege selectie en de relatief kleine groep in het meest theoretische onderwijs. Voor Nederland geldt dat in 1968 bij de invoering van de Mammoetwet, er een vwo en havo is ontstaan uit de hbs en het gymnasium. De verhouding in grootte tussen havo en vwo is al vanaf het begin van de jaren '70 min of meer gelijk: het aantal havoleerlingen is een derde tot de helft meer dan het aantal vwo-leerlingen. Maar het aandeel leerlingen dat havo/vwo doet is wel veranderd. In de jaren '70 steeg het van 20% in 1973 naar 30% in 1980. In 1980 zat 12% op het vwo en 18% op de havo. Als we naar de huidige situatie kijken dan is het aandeel vwo- en havoleerlingen gestegen naar ongeveer de helft (respectievelijk 22% en 30%).

Wanneer we het percentage leerlingen in het vwo (22%) vergelijken met die van het gymnasium in Duitsland (38%) of ASO in België (37%) dan valt op dat we in Nederland relatief streng selecteren voor toelating tot het meest theoretische schooltype. Het percentage van 22% is erg laag vergeleken met de andere tien landen. Daar volgt gemiddeld 50% hoger algemeen secundair onderwijs. Maar vergeleken met de Nederlandse situatie aan het eind van de jaren '70 is die 22% wel hoog. Het gevoel dat mensen hebben dat steeds meer leerlingen in het vwo in willen stromen, komt in een ander daglicht te staan wanneer het geplaatst wordt in een internationaal perspectief. Om dit nog iets concreter te maken zullen we nagaan wat de gevolgen zijn wanneer we de situatie in België en Duitsland zouden plakken op de Nederlandse situatie. Dit zou betekenen dat ongeveer de helft van de havopopulatie in het vwo erbij zou komen. Of nog extremer: als we de situatie in de Baltische en Scandinavische landen op Nederland plakken, zouden havo en vwo volledig samengevoegd worden. Als we dit gedachtenexperiment doorzetten komt onmiddellijk de gedachte boven dat er dan meer leerlingen zullen zakken of dat het niveau van het vwo-diploma omlaag zal gaan. Het zou interessant zijn om de curricula van de drie landen naast elkaar te leggen en na te gaan hoe deze curricula zijn opgebouwd en welke consequenties dat heeft voor het niveau. Ook zou vervolgonderzoek informatie kunnen opleveren over de mate waarin het niveau van het vwo-diploma zou dalen wanneer de betere helft van de havo-leerlingen in het vwo zou zitten en (na 6 jaar) mee zou doen aan het vwo-examen. Dit zou interessant zijn omdat vanuit peilingsonderzoeken, Pisa en de rekentoets blijkt dat er op het gebied van vaardigheden grote overlap is tussen de sterkere havoleerlingen en de zwakkere vwo-leerling.

6.4 Leeftijd waarop leerlingen in bacheloropleidingen instromen

Een van de resultaten die in dit onderzoek naar boven is gekomen, is dat in het Nederlandse systeem leerlingen al op jonge leeftijd aan een bacheloropleiding kunnen beginnen (zie Figuur 15). Dit komt omdat leerlingen in Nederland, net als in vijf andere landen (België, Frankrijk, UK, Spanje en in toenemende mate ook in Duitsland) al op 18-jarige leeftijd het hoger algemeen secundair onderwijs kunnen afronden en naar de universiteit kunnen gaan. In de zeven andere landen van dit onderzoek is dit 19 jaar. Nederland valt dus in de groep landen die hun leerlingen een jaar jonger naar bacheloropleidingen laat gaan, of in andere woorden, een jaar minder algemeen vormend onderwijs laat volgen.

Een van de grote in het oog springende verschillen tussen Nederland en de ons omringende landen is de mate waarin 17-jarigen aan een bacheloropleiding beginnen (zie Figuur 17). Dat komt omdat leerlingen in Nederland al op 17-jarige leeftijd een havodiploma kunnen behalen en daarmee aan een hbo-bacheloropleiding mogen beginnen. In Nederland start 10% van alle 17-jarigen aan een bacheloropleiding. In de andere twaalf landen is dit gemiddeld 0,6%. Wij zijn zo ongeveer het enige land in de wereld dat zoveel 17-jarigen aan een bacheloropleiding laten beginnen en bieden deze groep dus een jaar minder algemeen vormend onderwijs dan vwo en twee jaar minder dan leerlingen in zeven andere landen. Het op jonge leeftijd aan een bacheloropleiding laten beginnen heeft voor- en nadelen. Een voordeel van een langere cursusduur van de havo zou kunnen zijn dat havo-leerlingen bij het verlaten van de havo 'volwassener' zijn en beter weten wat ze willen. De langere cursusduur zou weer een nadeel kunnen zijn voor de praktisch ingestelde leerling. Dit type leerling komt mogelijk niet zo goed uit de verf in de schoolse situatie van de middelbare school. Denk aan ondernemende jongeren. Omdat Nederland zo'n uitzonderlijke positie inneemt zou het goed zijn om nader te onderzoeken wat de voor- en nadelen zijn van het op relatief jonge leeftijd starten van een bacheloropleiding.

6.5 Een theoretische of praktische havo

We hebben zojuist betoogt dat havoleerlingen in vergelijking met veel andere landen al op jonge leeftijd naar het hoger onderwijs gaan. Het havo-programma is ook erg theoretisch wanneer we dit vergelijken met andere landen die ook een dergelijk onderwijstype hebben zoals Frankrijk, Italië, België, Polen en Denemarken. Deze vijf landen kennen naast het puur theoretische schooltype dat voorbereidt op de universiteit, een schooltype met de mogelijkheid om naast theoretische vakken meer praktijk- en beroepsgericht onderwijs te volgen. Er bestaat in die landen de mogelijkheid om het vakkenpakket meer praktijkgericht in te vullen wanneer de leerling dat wil. Dat de havo vrijwel volledig theoretisch is komt ook sterk aan het licht bij de instroom van het hbo: er bestaat een groot verschil tussen de achtergronden van instromende havoleerlingen en mbo-studenten. Er zijn recentelijk examenprogramma's voor praktijkgerichte programma's (pgp) in de havo ontwikkeld. Er waren veel havo-scholen die mee wilden doen aan het beproeven van deze programma's. Het enthousiasme onder de scholen is dus groot.

6.6 Het bereikte niveau van onderwijs

Ten slotte kijken we nog naar de uiteindelijke opbrengst van het onderwijs: Welke onderwijsniveau hebben 25-34 jarigen bereikt? De getallen in Tabel 4 geven de situatie weer voor iedereen, dus inclusief leerlingen die speciaal onderwijs hebben gevolgd of leerlingen die op een andere manier geen regulier onderwijs hebben gevolgd. Laten we eerst inzoomen op de categorie '< isced 3'. Dit zijn leerlingen die niet het hoger secundair onderwijs hebben behaald. Hieronder vallen ook de leerlingen die uit het onderwijs zijn gegaan zonder startkwalificatie. Leerlingen die mbo-1 hebben afgerond vallen ook in deze categorie. Leerlingen die een mbo-2 opleiding hebben afgerond, hebben wel een isced-3 diploma en vallen dus niet in deze categorie. Opvallend is de tweedeling in deze categorie. Ongeveer de helft van de landen heeft 16%-26% in deze categorie, terwijl de andere helft tussen de 6% en de 13% zit. Deze verdeling lijkt dwars door alle andere clusterings heen te gaan. Het is opmerkelijk dat er zulke grote verschillen bestaan tussen de landen.

Spanje, Noorwegen en Frankrijk hebben een aanzienlijk aantal volwassenen met een isced 5-diploma van een associate degree-opleiding. Dit opleidingstype is in een aantal landen vrijwel volledig afwezig. De bacheloropleiding is wel in alle landen goed vertegenwoordigd. Polen heeft daarbij het laagste percentage met een bachelordiploma maar dan wel weer het hoogste met een masterdiploma. Kennelijk is het in Polen zeer gebruikelijk om na de bacheloropleiding nog door te leren. In Nederland is het percentage dat minimaal een bachelordiploma bezit erg hoog: 55%. In België en het VK is dit percentage ook boven de 50%. Het gemiddelde in de overige tien landen is 39%. In de categorie 'diploma hoger onderwijs behaald' scoort Nederland dus erg goed. Het percentage gepromoveerden is in de UK, België en Duitsland hoger dan in Nederland.

De Edu-score geeft een gemiddeld bereikt onderwijsniveau aan. Hierin zijn alle leerlingen meegenomen, inclusief speciaal onderwijs en drop-outs. Wanneer de edu-score voor de 13 landen wordt berekend, komt Nederland als hoogste naar voren. Kennelijk is het opleidingsniveau in Nederland gemiddeld genomen hoog. Dit lijkt een mooie uitkomst maar daar moet wel bij bedacht worden dat er in een land ook wel een zekere mate van spreiding gewenst is. Een land vol wetenschappers zonder technische monteurs komt al spoedig tot stilstand.

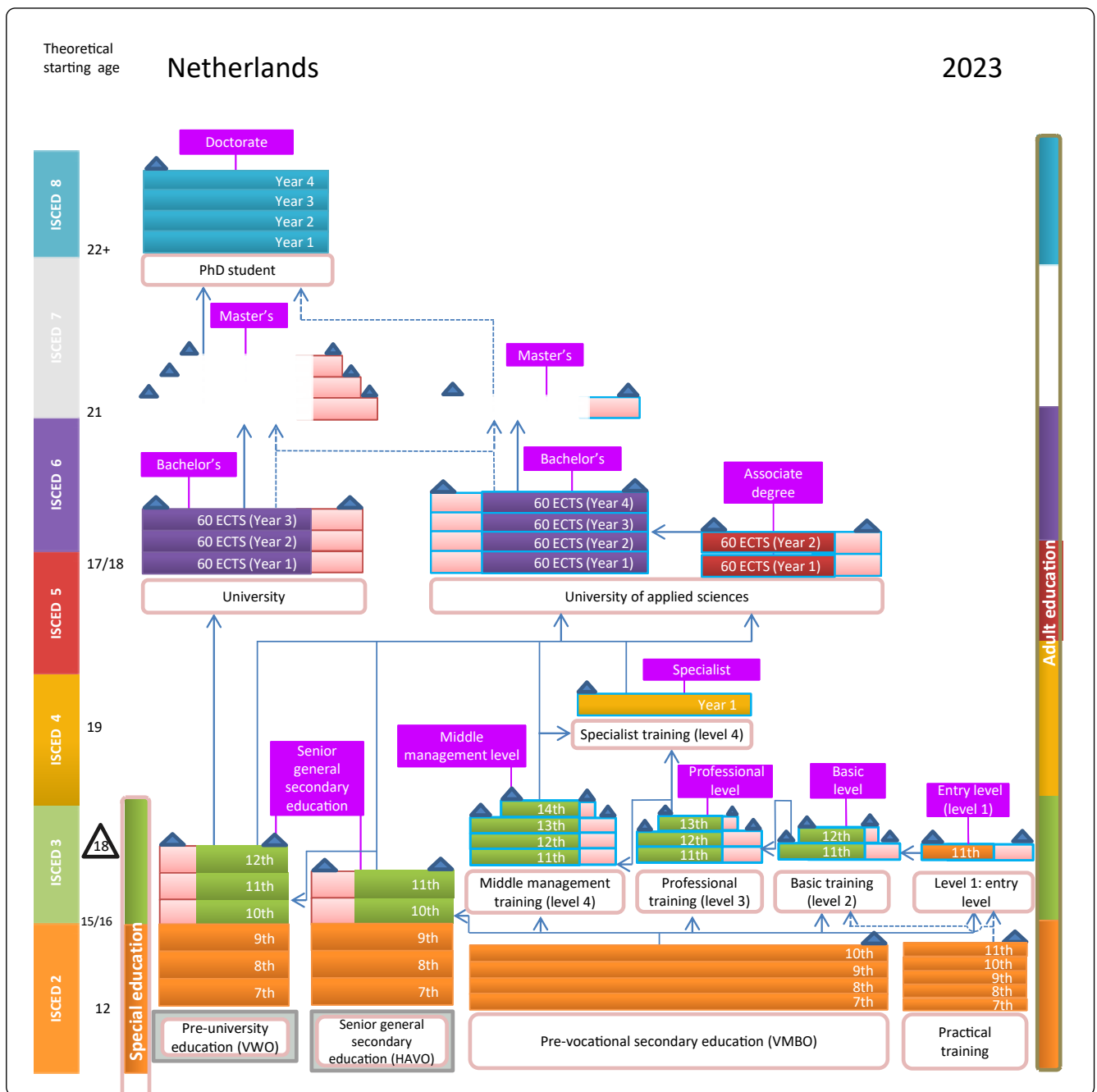
6.7 Vervolgonderzoek

In dit rapport zijn de onderwijssystemen van 13 landen nader geanalyseerd en met elkaar vergeleken. Dit vormt een goede basis voor een analyse van verschillende examensystemen. Dit rapport krijgt dus een vervolg in de vorm van een rapport over de examensystemen van verschillende landen. We verwachten dit vervolgrapport eind 2024 gereed te hebben.

6.8 Slotopmerking

In 6.2 tot en met 6.4 worden situaties beschreven hoe het Nederlandse systeem eruit zou zien wanneer we ons spiegelen aan de ons omringende landen. Het is daarbij niet de bedoeling geweest om het buitenland te verheerlijken en een oproep te doen om het Nederlandse systeem in lijn te brengen met de ons omringende landen. Het was vooral bedoeld als een gedachten-experiment dat informerend, relativerend en hopelijk ook inspirerend zou kunnen werken voor de beleidsvorming.

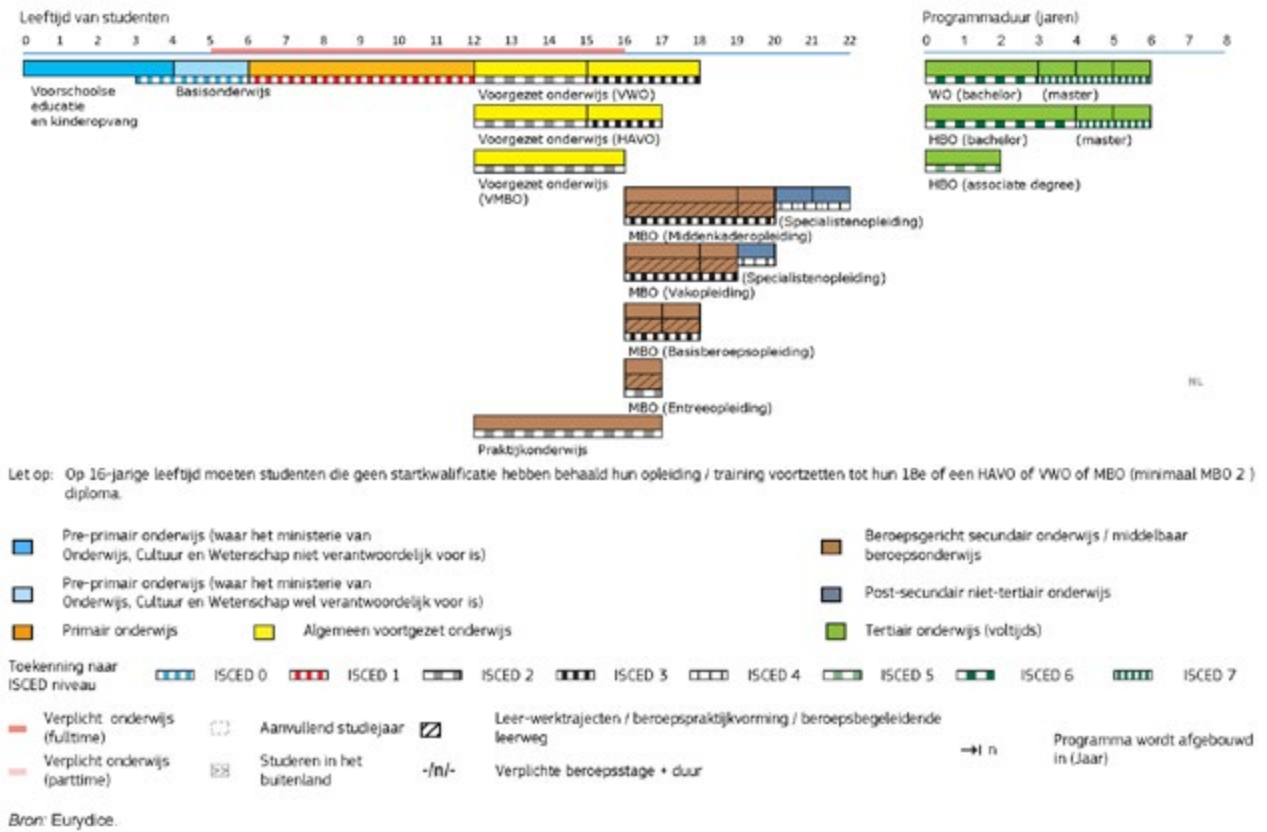
Bijlage

Figuur A | Schematische weergave van het Nederlandse onderwijssysteem inclusief ISCED classificatie volgens de OECD. https://gpseducation.oecd.org/Content/MapOfEducationSystem/NLD/NLD_2011_EN.pdf

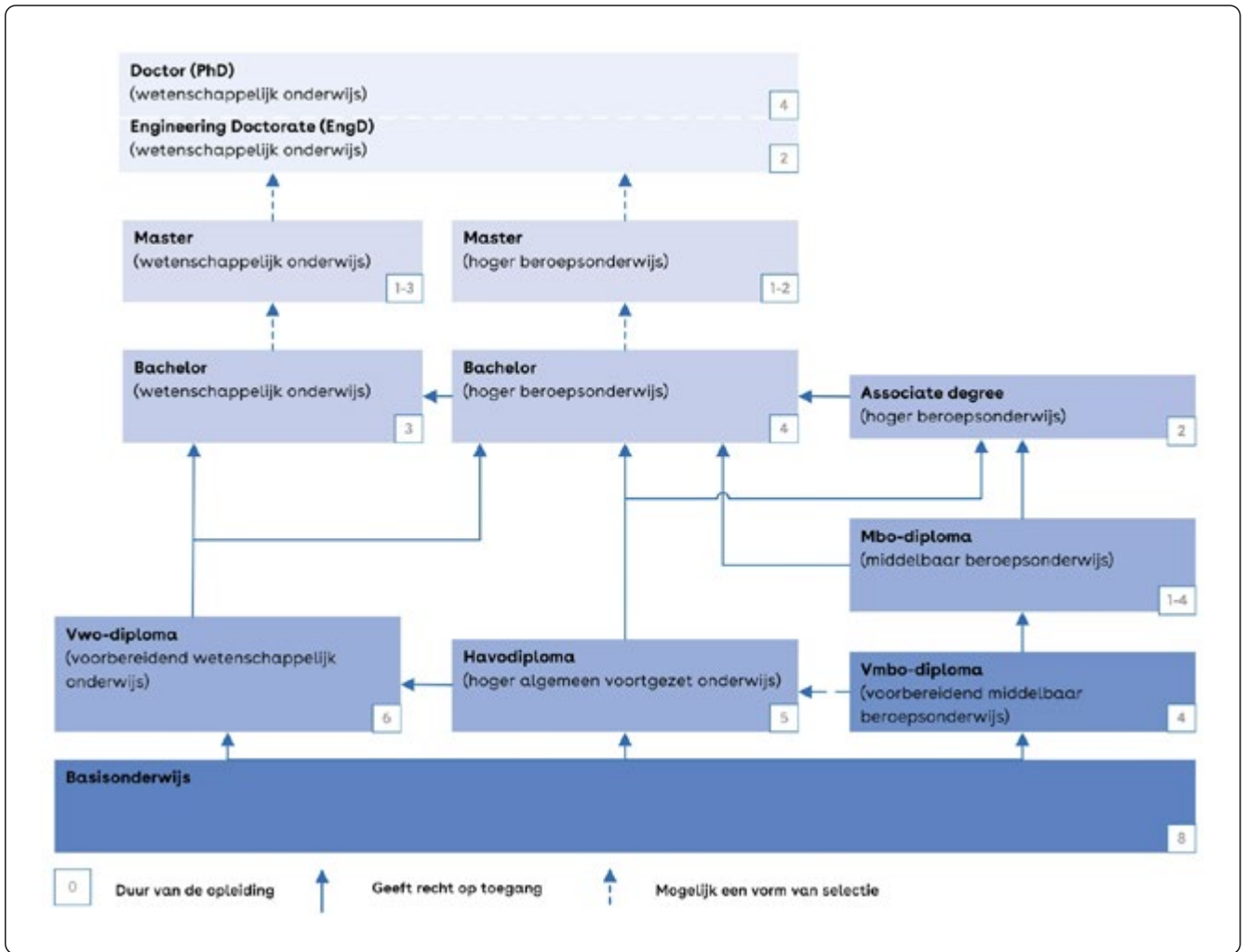

Nederland – 2023/2024

Figuur B | Schematische weergave van het Nederlandse onderwijssysteem volgens Eurydice.

https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-images/NL_NL_2023_24.jpg

Figuur C | Schematische weergave van het onderwijssysteem van Nederland volgens Nuffic.
<https://www.nuffic.nl/onderwijssystemen/nederland/schema-onderwijssysteem-nederland>

CITO CTE ontwikkelt en adviseert bij wettelijke toetsen

Cito

Amsterdamseweg 13
6814 CM Arnhem
Postbus 1034
6801 MG Arnhem
T (026) 352 11 11
www.cito.nl

Fotografie: Gijs Versteeg
© Stichting Cito Arnhem (2024)

